ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1930

X

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 10. * ЖОВТЕНЬ * 1930

Полк. Сірко — повстанець

З воєнних портретів В. Перебийноса

Уот Уітман

Я, що непохитно...

Переклав: *Мирон Заклинський*

Я, що непохитно і в спокою стою серед природи,
Володар, або володарка над усім,
стою твердо посеред річей,
Одуховлений, як вони, пасивний, вразливий
і як вони мовчки,
Помічаю, що мої заняття, убогість, слава,
хиби моєї вдачі,
злочини, не такі важні, як я думав;
Я, над мексиканським морем, чи в Маннагатті,
чи над Тенессою,
чи далеко на півночі, чи в глибині краю,
Як річний, чи лісовий промисловець,
чи як хуторянин, який у цих державах,
чи з побережа, чи з над канадійських озер,
Де лише проживаю своє життя: нумо держатись
у рівновазі супроти можливостей!
Опиратись ночі, бурі, голодові, глузуванню, нещастю,
невдачам, як опирається дерево і звірина.

Зберігаймо історичні цінности

Найбільший скарб кожного народу, це його народня традиція. На ній опирається його сучасна сила і слава, від неї залежить його єдність і національна свідомість, розвиток його культури, штуки і науки. Навіть найменший чисельно нарід стає могутнім і загально відомим, коли збережену свою минувшину дає другим пізнати, коли перед цілим світом голосить свої змагання та славу своїх великих діл і своїх досягнень. Про нього знає світ, за ним впоминається, не дає йому загинути навіть у найтяжчих хвилях. Найліпшим доказом цього стоять нам сьогодня перед очима живі образи Чехів та Сербів. Навпаки і найбільше чисельний нарід западає в непамять, коли він не зберіг своєї традиції. Його пориви, його надбання навіть між своїми йдуть в забуття, а всі зусилля переходять марно, без ніякого відгуку...

Кожний нарід сам собі кує свою долю!

Ця велика правда повинна особливо нам стояти заєдно і на кожному кроці перед очима. Наших змагань, наших досягнень, довгих і кривавих зусиль не сміємо пустити в непамять. Ми мусимо їх в цілій їх величі як найвірніше зберегти. Зокрема творців минулої великої історичної доби кличе обовязок — взиває до списання всіх цих стремлінь, всіх подвигів, злиднів і радощів, щоб тим способом зібрати в одну велику скарбницю все це, що в майбутньому стане невичерпаним жерелом самосвідомости, стане національним евангелієм для грядучих поколінь.

Вже від довшого часу говориться і пишеться у нас про збирання історичних матеріялів і накликується до списування воєнних споминів, однак ще дуже мало в тім напрямі зроблено. Тільки дуже мало відповідальних провідників та учасників великого минулого списало досі спомини чито своєї особистої діяльности в тому часі чи з переживань своєї частини, чи з поодиноких важніших подій. „Літопис Червоної Калини", якого досі вийшло всього 12 чисел, бореться вже з браком матеріялів, головно відчувається брак коротких історичних статей і коротких споминів про поодинокі важні події і переживання. А списання таких споминів коштує чейже найменше труду. Видавництво „Червона Калина" завжди є готове видавати довші історичні праці та спомини з наших визвольних змагань, а всетаки і такі матеріяли приходять дуже пиняво.

Спомини може писати кожний, хто тільки вміє писати. Всетаки всякий фахівець знає найліпше справи свого фаху і тому при описуванню ріжних подій найкраще вийдуть зпід його пера ті справи, на яких він визнається. Тому фронтовик повинен описувати події з фронту, орґанізатор запілля про орґанізацію етапу, інтендант про постачання і т. п. Дуже бажаним є, щоби статі і спомини були ілюстровані шкіцами, рисунками чи світлинами, які по використанню будуть зложені в „Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка".

Подаємо на цьому місці під розвагу учасникам деякі теми з історії З.У.Н.Р. і У.Г.А., які дозволюємо собі навести за відозвою Культурно-просвітного Кружка Українського Табору в „Йозефові".

1) Українські Січові Стрільці від початку їх основання до I. XI. 1918;
2) переняття влади в Галичині;

3) військова орґанізація в Галичині по проголошенню З. У. Н. Р.
4) поворот наших земляків по розпаді Австрії із всіх австр. фронтів;
5) збірні станиці поза Галичиною;
6) мобілізація в Галичині й поза Галичиною;
7) кожночасна реорґанізація армії в полі й запіллю по всяким галузям, як піхота, кіннота, артилєрія, технічні і летунські відділи, санітарні й ветеринарійні заведення, залізнодорожні частини, полева почта, суди, духовенство, курієрська й розвідча служба, охорона мостів, шляхів і держ. границь, табори полонених й інтернованих, державна й полева сторож, орґанізація штабів (можливо з кожноразовою обсадою), Державний Секретаріят Військових Справ, його команди і т. п.;
8) наддніпрянські частини в допомозі УГА;
9) галицькі частини на Придніпрянщині підчас боїв УГА. в Галичині;
10) експедиція на угорську Україну;
11) окупація Покуття Румунами;
12) Гірська Бриґада;
13) офензива ґенерала Грекова;
14) заняття і евакуація Київа Галичанами;
15) спосіб ведення війни в Галичині і на Придніпрянщині (стратеґія і тактика);
16) опис поодиноких боїв або офензив і історія поодиноких частин;
17) боєві звіти (по можности з заподанням дат і чисел операт. приказів);
18) геройські епізоди (з заподанням імен);
19) некрольоґи;
20) біоґрафії героїв;
21) характеристика командантів;
22) польська офензива на Придніпрянщині весною 1920;
23) військово-політична й тактична розвідка й пропаґанда;
24) галицькі частини в складі радянської армії від мая 1920:
25) жидівський пробоєвий курінь в УГА;
26) дисціпліна в армії і пожиття вищих з нищими і на оборот;
27) ґенеральна булава УГА;
28) іменування і відзначення в УГА;
29) однострій і дистинкції в армії;
30) дезерція і звільнення з армії;
31) не — Галичани і не — Українці в УГА;
32) Галичани в Дієвій Армії УНР від 1917—1918; характеристика їх діяльности і впливу;
33) санітарні відносини в армії;
34) епідемії в армії — можливо статистично;
35) духовенство в армії;
36) женщина в армії;
37) історіоґрафія УГА (писання про армію в ній і поза нею);
38) гумор в армії (пісня, жарти, анекдоти);
39) психічний стан в армії підчас поодиноких переходів;
40) духова праця в армії (оповідання, статті, вірші і т. п.);
41) культурно-просвітна праця в армії для неї самої і для населення (преса, відчити, театр, архів і т. і.);
42) злочини і ґешефтярства в армії;
43) технічно-військова самопоміч;
44) підпольна робота і провокація ворогів в армії;
45) доповнення армії на фронті людьми, кіньми, воєнним матеріялом;
46) зброя і муніція в армії;
47) варстати і склади;
48) спроба заснування муніційної фабрики в Коломиї;
49) перевозові відносини в армії (обози, підводи, залізниці, самоходи);
50) перебрання майна від Австрії і посилки з Придніпрянщини;
51) прохарчування і заосмотрення армії у всі потрібні засоби;
52) замовлення матеріялів поза Галичиною;
53) грошеве заосмотрення армії;
54) реквізиції;
55) полонені і воєнна добича;
56) становище галицького, придніпрянського й закарпатського населення до УГА і навпаки;
57) відношення населення Галичини (українського, німецького, жидівського і польського) до ідеї державности ЗУНР і його заховування в часі українсько-польської війни;
58) взаїмні відношення Придніпрянців і Галичан в нутрі армії і між обома арміями;
59) відношення населення Придніпрянщини до кожночасної тамошної влади;
60) становище галицького й придніпрянського духовенства до ідеї української державности;
61) повстанчий рух на Україні, його добрі і злі сторони;
62) Жиди в Галичині й на Придніпрянщині у відношенню до української ідеї й до УГА;
63) національно-освідомлюючий вплив УГА на широкі маси народа на Придніпрянщині;
64) УГА а шкільництво в Галичині й на Придніпрянщині;
65) життя галицьких Українців в полонах підчас існування ЗУНР;
66) життя в полоні;
67) описи втечі з полону;
68) життя на еміґрації: Нім. Яблінне, Ліберець, Йозефів, роб. відділи;
69) військові студенти на еміґрації.

Як писати спомини, цього ніхто авторові накидати не може. Кожний описує події — як їх переживав або чув від очевидців. А коли автор вибере собі якусь сцену чи картину з переживаних подій і опише її у формі новелі, етюда чи вірша, то і це буде дуже пожаданим.

Українське Вільне Козацтво та його Зїзд в Чигирині 3.Х. 1917.

Яків Водяний. Зі спогадів.

Організація Українського Вільного Козацтва мала свій початок в Звенигородськім повіті на Київщині. Гурток патріотичної націоналістичної інтелігенції, між котрими згодом оказались найбільш помітними брати Шевченки (стриєчні онуки поета) та п. Гризло (згодом полковник Вільного Козацтва Звенигородського полку), що був першим ініціятором і організатором Вільного Козацтва і то не тільки у себе на Звенигородщині а і по всій Україні.

Повернувши на Україну з політичної еміґрації з Австралії з початком серпня 1917 р., я застав орґанізаційний рух В. К. в повнім розгарі. Осівши у своїх батьків в м. Смілі Черкаського повіту та відпочавши з пару днів від майже двомісячної подорожі, я кинувся у вир орґанізаційної праці, тимпаче, що обставини тоді тому сприяли.

В Черкаськім повіті орґанізацією Вільного Козацтва займався мій товариш, тодішній повітовий комісар Гриць Сочавський разом з своїми двома помічниками п. п. Хіміченком та Мельниченком: я обзнайомившись з метою і системою орґанізації, щиро взявся їм допомагати, тимпаче, що околичні села м. Смілої знали мене ще з першої революції 1905 р.; моя робота пішла жваво і успішно.

Статута свого тоді ще Вільне Козацтво не мало, а тому ми орґанізатори та проводарі руководились при орґанізації знанням нашої історії козаччини з часів Хмельниччини, узгляднюючи при тім революційну хвилю нашого віку.

Не зважаючи на те, що Вільне Козацтво було майже чисто військовою орґанізацією, всетаки воно не було орґанізоване на зразок сьогочасних військових формацій, що починали свою орґанізацію від головних штабів. Ми ще тоді своїх штабів не мали і почали орґанізацію з низів. По селах орґанізувались сотні Вільного Козацтва, по волостях, що мали в собі кілька сіл (часом і по 10 сіл в одній волості), орґанізувались курені і врешті повіт орґанізувався в полк.

Сотні орґанізувались переважно самі і рідко коли приходилось їхати до села для орґанізації сотні Вільного Козацтва, бо обїхати 139 сіл Черкаського повіту при обмеженій кількости організаторів було технічно неможливо, зате до орґанізації куріня треба було комусь їхати.

До Вільного Козацтва члени вступали тільки добровільно. Сотні складались переважно з молоді, але молодших як 18 літ не приймалось. Чимало було зате старших дядьків, а часом то бували і сиві діди. Одного такого сивобородого козака я знав в с. Тернові, що часто приїздив до штабу Черкаського полку у Смілу і приймав участь у всіх боях з большевиками.

Кількістю сотні бували ріжні, це залежало від свідомости і патріотичности, а часом і кількости села; а траплялись сотні, що налічували 48 душ (це, як я пригадую, була котрась найменша сотня), а бували і по 150 душ; а траплялись села, що мали по дві сотні; так наприклад с. Велика Яблунівка мала дві сотні. Сотенну старшину вибирала кожна сотня вільними голосами. Їх було пять душ: Сотник, писар, скарбник, хорунжий і бібліотекар. Каса сотні складалась із вступних вкладок і місячних внесків. Не пригадую собі, які були вступні вкладки і місячні внески, досить того, що з початку орґанізації вони були в кожній сотні ріжні, а згодом по виборі полкової старшини місячні внески унормувались однакові для всього полку т. є. повіту. Після орґанізації полкової канцелярії половина внесків з сотні відходила до курінної канцелярії, котра з свого боку одну половину залишала для себе, а другу відсилала до полкової канцелярії, то значить, що полкова канцелярія діставала від сотні четвертину місячних внесків. Сотня за свої гроші утримувала канцелярію, справляла собі прапор, та за ті гроші заводила у себе бібліотеку.

Курінну старшину вибирали всі сотні, що входили в склад куріня даної волости: тут так само, як і в сотні, вибиралось пять душ: Курінного отамана, писаря, хорунжого, скарбника і заступника курінного отамана. Обовязки між ними були розділені в той спосіб, що курінний як і сотник були повними господарами, а решта були їх дорадчими, заступник курінного був курінним старшиною і заступав курінного на час його відсутности. Хорунжий завідував майном та зброєю, а решта виконували свої функції після свого призначення: завідували скарбницею, канцелярією та бібліотекою.

Найближчою метою Вільного Козацтва було підтримувати здобутки революції: — Вільне Козацтво виконувало службу горожанської міліції, охороняло бувші панські маєтки від всякого бандитського елементу та від переходячих з фронту дезертируючих російських частин. Вільне Козацтво ви-

З воєнних портретів В. Перебийноса — Козаки Чорноморського Коша. Київ 1918 р.

знавало тільки українську владу Центральної Ради і мало тільки її наказів слухати. Черкаський полк Вільного Козацтва свою ближчу мету виконав цілком аж до большевицької окупації; зате свою дальшу мету — оборону Центральної Ради, оборону батьківщини — виконав тільки частинно та коли не міг зробити більшого, то цьому були винні тодішній уряд Центральної Ради та повітові земельні управи, на чолі котрих стояли люди, що не були виховані в державницькій ідеольоґії.

З кінцем вересня 1917 року Черкаський повіт одержав повідомлення від ініціятивної ґрупи по орґанізації Вільного Козацтва з Звенигородка — що 3 жовтня в м. Чигирині відбудеться Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва, на котрому має бути вибрана Ґенеральна Старшина Українського Вільного Козацтва. В повідомленні згадувалось, що на зїзд кожний полк Вільного Козацтва має прислати по двох повновласників, вибраних полковими зборами. Таке нагле скликання Всеукраїнського Зїзду Вільного Козацтва заскочило Черкаський повіт ще не цілком зорґанізованим і не підготованим, бо Черкаський полк ще сам у собі не сформувався і фактично не існував, а тому повітовий комісар Сочавський як ініціятор орґанізації Вільного Козацтва в повіті мусів виявити всю свою орґанізаційну здібність, щоби заступити Черкаський полк на зїзді в Чигирині 3 жовтня.

Не гаючись скликано нараду при повітовому комісаріяті в м. Черкасах, на котрому ухвалено негайно розіслати наказ по всіх сотнях в повіті, прибути до міста*) Смілої в неділю 1-го жовтня на годину 10 рано для вибору полкової старшини і двох делеґатів на Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва в Чигирині. Ухвалу до виконання доручили повітовому комісареві і вона на другий день була виконана через верхівців, що були до послуг майже на кожнім фільварку.

З воєнних портретів В. Перебийноса — Сот. Л. Балицький, комдант І. куріня полку Чорних Запоріжців

На 1 жовтня в неділю після Служби Божої запрошено всіх трьох священиків зі Смілої відправити молебен на великому майдані в середмісті. І вже з 8-ої години рано почали сходитись сотні Вільного Козацтва а до 10 години майдан був заповнений величезним здвигом Вільного Козацтва з повіту. До шість тисяч переважно молодих селян стояло під своїми провізорними прапорами у величезному колі, вишикувані в кілька лав, а за цим величезним колом зійшовся величезний до 10 тисяч натовп сміленських горожан. По середині кола був поставлений стіл, тут розташувалась повітова влада та орґанізатори Вільного Козацтва. — О год. 11 загули дзвони у всіх трьох церквах, а згодом показалась із Спаського Собору, що стоїть на другім кінці майдану, церковна процесія з трьома священиками в ризах в оточенню множества хоругов. Розпочався святочний молебен.

По Службі Божій один із священиків сказав тепле слово з приводу орґанізації та вибору полкової старшини. Церковна процесія віддалилась; настала коротка перерва, може на 10—20 хвилин; а тимчасом я зауважив, що по козацьких лавах розійшлись з поблизьких від м. Смілої сотень сотники зі с. с. Гречківки, Яблунівки, Тершівки, Копетянтинівки, Балаклея... Сотники ходять поміж лавами козацькими та щось жваво розказують, видно було, що про щось поучають; я підозрівав, що то аґітація, бо також саме я зауважив ще перед молебнем підчас розташування козаків у лави. На це я звернув увагу Грицькові Сочавському. Нам обом пригадались козацькі часи: вибір кошового на Січі.

Скінчилась перерва; на столі показався повітовий комісар Сочавський; в козацьких лавах все знов вишикувалось і затихло.

Комісар Сочавський в гарній палкій промові пригадав козацькі часи, Запорожжа, Хмельниччину, згадав Мазепу і нашу траґедію під Полтавою, далі пригадав двсталітню московську неволю, та перейшов до сучасного моменту — вибору полкового Отамана Черкаського полку та решти полкової старшини. Після нього виступили його два помічники — Мельниченко та Хіміченко, які поставили як кандидата на полкового Отамана Гриця Сочавського. Після цих промовців виступив я підтримуючи цю кандидатуру.

Однак після того на трибуну виступив один із сотників Велико-Яблунівської сотні і поставив кандидатуру останнього промовця начальника міліції Якова Водяного, себто мою. В лавах заворушились і я зрозумів, який напрямок мала аґітація перед і після полудня. Мені зробилося ніяково перед моїм товаришем Грицьком Сочавським, я йому це тут же сказав, а сам рішив зрезиґнувати з так високої для мене чести.

Бесідників більше не було. Повітовий Комісар оголосив знов десятьмінутову перерву. В лавах знову

*) м. Сміла в орґанізаційному відношенні відограло тоді першорядну ролю в повіті, тому що лежить в середині повіту.

заворушилось і загуло: — Волимо Водяного на полковника! ..

До гори полетіли тисячі козацьких шапок.

Не помогла моя резиґнація і те, що я, як міг, відмовлявся. Я мусів вкінці приняти вибір, щоби вгамувати розбурхані збори.

Після виголошення відповідної промови, я обняв провід зборів, та запропонував зборам вибрати наказного полковника, а згодом і решту старшини.

Вибрано двох наказних полковників: курінного Яблунівського куріня Кириленка та заступника повітового комісаря Хіміченка. Полковим судією вибрано комісаря Сочавського.

Погідне осіннє сонце уже добре повернуло на захід, а ще декого з полкової старшини треба було вибрати і багато справ ще треба було вирішити, котрі між іншими мала рішити полкова конференція по 2 представники від кожної сотні. Мені дуже залежало на тому, аби решта полкової старшини не була вибрана випадково, не бажана для національної роботи, і тому я рішив решту виборів полкової старшини перевести на конференції. Для цього я, мотивуючи пізнім часом та далекою дорогою сотень до дому, за згодою козацтва, замкнув нараду, запропонувавши кожній сотні вибрати зараз-же по двох своїх представників на полкову нараду для вирішення дальших справ.

На четверту годину була призначена нарада полкової конференції.

На конференції зійшлися представники переважно всіх сотень в повіті, це була уже не безкритична товпа, а передові діячі кожного села; крім сотників, тут було чимало інтеліґенції з повіту, отже було з кого вибірати решту старшин. Вибрано — полкового писаря, осаула, двох хорунжих та полкового скарбника. Крім цього вибрано двох делеґатів на Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва в м. Чигирині: полкового отамана Якова Водяного та козака Константинівської сотні Борща.

Конференція обговорила справу охорони повіту від анархії переходячих частин зболшевиченого російського »воїнства«, що добровільно кидав південно західний фронт, та сунув на схід та північ везучи з собою військове майно українського фронту. Нарада ухвалила обезброювати та відбирати майно від усіх частин, що кидали фронт прямуючи до Росії; але, для переведення такої ухвали Вільне Козацтво не мало зброї, а тому нарада доручила полковому Отаманові постаратись про зброю та з цею метою поїхати до військового Секретаря України Симона Петлюри з проханням видати для Черкаського полку певну кількість зброї для охорони ладу в повіті. Делеґація до військового Секретаря мала поїхати та сама, що була вибрана на Всеукраїнський Зїзд Вільного Козацтва.

Пізно в ночі полкова конференція скінчилась, а на другий день рано, — я з козаком Борщем виїхали через м. Черкаси на пароплаві Дніпром до м. Чигирина.

* * *

В короткій але приємній подорожі на покладі пароплава до пристані Буясин я познайомився з масою делеґатів, що теж як і ми їхали в низ по Дніпрі прямуючи на чигиринський зїзд.

В Буясині ми висіли біля полудня, де підводи з села Буясин уже чекали на нас. Ми винайняли селянського воза і поїхали мурованкою 19 верств до Чигирина. Я розглядався навкруги, пригадуючи собі ту саму пісчану околицю, котрою я проходив пішки 11 років тому ще в 1906 році, коли спішив на Чигиринську конференцію скликану партією соціялістів-революціонерів, котра мала вирішити питання про розпочаття селянського повстання з Чигиринського повіту. А тепер я їхав вибірати провід може над будучим повстанням, провід, котрий може мав колись стати на чолі будови нашої Держави.

До Чигирина прибули над вечір 2 жовтня і застали уже масу делеґатів, що прибули зі всіх кінців правого і лівого боку Дніпра; але як пізніш я довідався, всеж не зі всіх повітів України були представники на Чигиринськім зїзді. Було слабо заступлене Поділля, а ще гірше Волинь, де ще не скрізь на той час організувалось Вільне Козацтво.

Між прибувшими я зустрів кількох старшин в козацьких історичних одягах з кривими шаблями і пістолями за поясом. Це були полковники Звенигородський Гризло, Полтавський полковник (прізвища не тямлю), та ще кількох невідомих мені сотників. Між ними звертав на себе увагу молодий старшина у однострою кубанського козацького війська. Пізніш на засіданнях зїзду я довідався, що то був п Полтавець з доточеним до цього псевдонімом »Остряниця«, син учительки удовиці з с. Балаклея біля Смілої. Він був значковим ґенерала Скоропадського, котрий тоді командував здається 36 корпусом, що згодом зукраїнізувавшись переіменувався в 1 український корпус.

О годині 11 рано 3 жовтня 1917 року у найбільшій шкільній салі зібрались делеґати на перший зїзд Українського Вільного Козацтва.

Збори відкрив Звенигородський полковий отаман Гризло та запропонував на голову братнього внука Тараса Шевченка: Ананію Шевченка з села Кирилівки. Делеґати однодушними оплесками повітали стрункого, молодого, років 30—32 чоловіка без руки. Нововибраний голова зборів запропонував вибрати на заступника голови полковника Гризла, а на секретаря Полтавця, на що збори одноголосно згодились. Оголосивши збори відкритими голова запропонував виробити порядок нарад, головні пункти яких складалися: — Привітання з місць, сучасний мент, та вибори ґенеральної старшини і звіти з полків.

Багато років з того цікавого моменту минуло, а тому я багато позабув назвищ визначніших делеґатів, а рівнож і позабув зміст промов, але важніші моменти зїзду у моїй памяти всеж залишилися.

Після привітань з місць, я не міг вийти з дива — що на зїзді не було представника уряду Центральної Ради. Іґнорація Урядом так важної і популярної тоді військової організації, організації, котру, як я знав, всеж підтримували урядові чинники, мені була тоді цілком не зрозуміла.

Секретаріят Центральної Ради, на чолі котрого стояв В. Винниченко, своїм знехтованням першого зїзду Українського Вільного Козацтва спричинився до того, що головним отаманом Вільного Козацтва вибрано для уряду небажаного ґенерала бувшої російської армії Павла Скоропадського.

А я пригадую, що зїзд так патріотично і прихильно був настроєний до Центральної Ради, що колиб на зїзді був представник Уряду, то певно провадивби зборами так, як було би це потрібне Урядові і на Ґенерального Отамана бувби вибрав бажаного для Ґенерального Секретаріяту — кандидата.

Мушу тут знов пригадати, що підчас промов над »сучасним ментом« певна ґрупа на чолі з Полтавцем підтримувала думку вибрати гетьмана, але ця ґрупа

була скоро збита тільки поміркованими елементами і згодом балачки на цю тему затихли.

Коли приступили до вибору Генеральної Старшини, зразу забрав слово п. Полтавець і в своїй довгій промові став восхваляти славний старинний гетьманський рід Скоропадських, а зійшовши в своїй промові до генерала Павла Скоропадського і виставляючи його кандидатуру на ґенерального отамана Вільного Козацтва, хвалив його як свого шефа, зробив з нього соціяліста-самостійника, щирого демократа і народника, та заявив, що ґенерал Скоропадський ще в перших днях революції зрікся з своїх маєтків на Чернигівщині в користь селян. – На ґенерального писаря Полтавець виставив ґенерала Кочубея, про котрого не забув запевнити збори, — що цей нащадок Василя Кочубея змиє ганебну память свого прадіда своєю працею для нової України. За Полтавцем виступали Гризло та А. Шевченко, — підтримували кандидатури Скоропадського та Кочубея, не перестаючи вихваляти Скоропадського як щирого патріота і першого українізатора 36 корпусу.

Інших кандидатів на Ґенерального Отамана та писаря ніхто не виставляв, бож люди зїхались зі всеї України і один другого не знали. Ніхто навіть не заікнувся, що і Скоропадський і Кочубей на зборах неприсутні, а згодом свого вибору можуть не приняти.

Приступили до голосовання. За Скоропадським вся саля підняла свої руки. — Хто проти? Нікого. — Хто зтримався? Я один підняв свою руку до гори.

І так при абсолютній більшости, вибрали Павла Скоропадського ґенеральним отаманом Вільного Козацтва.

При голосуванню на ґенерального писаря за ген. Кочубеєм піднявся знов цілий ліс рук. — Хто утримався? З моєю рукою піднялося ще шість рук.

Ґенеральним осаулом зїзд вибрав Полтавця, а ґенеральних осаулів буко вибрано кількох, першого з них Гризла полковника Звенигородського, а решту тепер не пригадую.

Скільки було делеґатів на першому зїзді Вільного Козацтва? На це питання точно не можу відповісти. Може було двісті, може триста... Не кожний полк, як наш Черкаський, вислав два делеґати, бо Звенигородський їх вислав біля двох десятків і тому Звенигородщина проводила зїздом після свого бажання.

Збори закінчились над вечір біля години четвертої, по чому делеґатів запрошено на перекуску, котру улаштували на майдані біля школи з ініціятиви здається повітової Управи. Перекуска з вечерею затяглась до пізного вечера і більшість делеґатів розїхалась з Чигирина аж на другий день.

Нарис історії III-го куріня

24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка

Між 10-15 грудня зорґанізовано при 2 п. п. в Коломиї з першого запасного куріня III похідний курінь. Курінь складався із трьох сотень: 7., 8., 9. та відділу скорострілів. Командантом куріня був поручник Найда (Буковинець), його прибічником хорунжий Марущак. Команданти сотень були: 7-ої четар Петро Кривоносюк, 8-ої четар Михайло Гуменюк, 9-ої четар Василь Юрченко, скорострільної чети четар Володимир Феданків, обозним хорунжий Василь Максимець. Кожна сотня складалася із трьох чет. Команданти чет були: 7. сотня: І. чета підхорунжий Данилюк, II. чета підхорунжий, котрого імени не тямлю, бо він по трьох днях пішов до лічниці, III. чета старший десятник Гузар. 8. сотня: І. чета четар Ґура, II. чета хорунжий Сербинський, III. чета десятник Василь Ілащук (Буковинець). 9. сотня: І. чета четар Мановський, II. чета підхорунжий Фодчук, III. чета підхорунжий Матрук. Рахункові були: десятник Стефанців (7. сотня), старший десятник Ґура (8. сотня), однорічний вістун Вівчарук (9. сотня), наборовий підстаршина вістун Кукурудз. Справниками були: 7. сотня десятник Павлюк, 8. сотня старший десятник Манищук, 9. сотня старший десятник Грабовецький. В скорострілах старший десятник Кузьменко.

В неділю дня 15 грудня в 8-ій годині рано відбулася в Коломиї на ринку після патріотичної промови окружного команданта Примака присяга III куріня, посвячення крісів та почетний хід перед Окружним Командантом.

Дня 16. грудня в 3-ій годині по обіді виїхав курінь до Городенки. На двірці мав промову тодішний командант полку сотник Тінкль. В Городенці стояв курінь до 18. грудня, а вечером на 18. грудня виїхав курінь на Львів і 19-го приїхав та висів в Старім Селі. З Старого Села рушив курінь через Давидів до Жиравки. Через Давидів мусів курінь йти то роями то гусаком, бо Поляки наступали на Солонку Велику, а над Давидовом кружляли їхні літаки та кидали бомби.

Вечером прийшов курінь до Жиравки і розташувався в районі школи. Тут заночував. В ночі посилала кожна сотня стежі в напрямі Солонки Великої.

Дня 20-го грудня рушив курінь вперед та обсадив Солонку Велику, виставляючи полеві сторожі від Сокільник, а то: першу на шляху, що веде із Солонки Великої до Сокільник, другу у Солонецькім цвинтарі коло церкви, третю на краю Солонки Великої між другою сторожею а старим цвинтарем, четверту на старім цвинтарі фронтом до Сокільник і Малечківський ліс. Перші сторожі виставила 8. сотня. Сторожі виставлювано до 26. грудня.

Дня 26. грудня вечером дістає курінь приказ наступати 27 грудня на Сокільники в слідуючім порядку: 7. і 8. сотні перейдуть ще в ночі до Малечківців, а 9. сотня остане в Солонці, звідки почнуть сотні наступ, як тільки артилерія зачне обстрілювати Сокільники. Ще вечером вирушили 7. і 8. сотні і цілу ніч ішли до Малечківців. Дорога була утяжлива, бо сніг був по коліна, а ще й новий падав. Над ранком прийшли обі сотні до фільварку, що лежить між Малечківцями і Сокільниками і тут яких 10 хвилин ві-

дітхнули. Звідси мусіли знов йти під Сокільники гусаком, бо була тільки стежка і ціла дорога була завіяна.

Коли сотні вийшли з фільварку і почали йти гусаком, то у фільварку почав горіти якийсь будинок і освітлював вогнем цілу околицю, так що обі сотні не то що можна було видіти, але навіть почислити, кілько людей іде. Це був здається знак, який давали фільваркові посіпаки, щоб в Сокільниках бачили, що ми йдемо. Десь коло 8-ої години почали сотні наступ, не чекаючи, аж артилєрія почне обстрілювати Сокільники. Наступ початково вдався і сотні вдерлися в Сокільники. Але це зробили обі сотні на власну руку; а інші частини чекали аж на підготовку артилєрії і не наступали. Це використав противник і рушив у протинаступ. Сотні якийсь час держалися і билися завзято. Однак по яких двох годинах 7. сотня відступила, а на 8 натиснув противник цілою силою і окружив її в селі, а ще й цивільні мазури помагали.

8. сотня пробилась і відступила, але страти мала великі, бо стратила два скорострілі, около 40 стрільців та хорунжого Сербинського у забитих. Було коло 15 ранених, між ними справник Манищук. 7. сотня мала менші страти, коло 30 стрільців. Обі сотні відступили і зібралися в Солонці Малій.

Такий то був перший день загального чи ґенерального наступу на Львів. 9. сотня остала в цілости, бо вона не наступала. На другий день 28. грудня перейшов курінь знов до Солонки Великої і повиставляв полеві сторожі на давних місцях. Вечером прийшов приказ, щоби окопуватися і 8. сотня почала збирати лопати по селі. Десь коло 11-ої години прийшов бережанський курінь, а третій курінь відійшов до Зубри. Зубру заняли були перед вечером У. С. С. Курінь йшов майже до рана, заки прийшов до Зубри, бо йшов попід фронтом і цілий час гусаком. Снігом курило страшенно, а під ногами сніг, болото й вода. В Зубрі розташувався курінь аж під лісничівкою, а 9. сотня обсадила зубрецький ліс від Сокільник.

Окружний командант коломийської округи сот. Теодор Примак і його адютант Ів. Данищук

Дня 29. грудня змінила половина 8-ої сотні з десятником Ілащуком 9-ту сотню, котра вернулася до Зубри. Перед вечером заняв Сокільники „Гайдамацький Загін“ (поручник Фарановський). Вечером відійшов II курінь до Козільник. Козільники були заняті день перед тим іншим коломийським курінем (поручником Букшованим). Курінь остав в Козільниках, а 8. сотня на 30 грудня наступом заняла фільварок Глинцівку. При наступі поляг старший десятник Кузьменко (з Печеніжина). 7. і 9 сотня обсадили міжтим залізницю під Сиховом і праве крило Козільник. 8. сотня зробила ранком 31. грудня наступ на Перзенківку. Наступ не вдався. Сотня мусіла відступити зі значними стратами.

Противник вислав парляментарів і осма сотня також. Заключено півгодинне перемиря, щоб позбирати ранених та убитих. З нашої сторони переговорював четар Кривоносюк, а з тамтої ротмістр Абрамович. Ранених позбирано, а забитих не всіх.

Від 31. грудня курінь остав в Козільниках і на Глинцівці. Почав копати окопи. Починалась війна позиційна, бо курінь дуже змалів. 7. і 8. сотні мали по яких 40 стрільців, а 9. була ще в повнім складі, бо вона була все в резерві. Десь коло 1. січня захорував поручник Найда і відійшов до лічниці. Захорував і хорунжий Марущак (адютант куріня) та відійшов. Команду куріня перебрав командант 7. сотні четар Кривоносюк, а команду 7. сотні четар Ґура

Десь коло 4-го січня прийшов новий командант куріня поручник Мацуський Володимир, четар Кривоносюк остав як адютант. Курінь працював над окопами дуже пиняво, бо технічних приладів не було, а Козільники то чисто мазурське село і його населення всі лопати поховало. Треба було копати полевими лопатками. Земля там рідка, все повно було в окопах води та болота. Щодня, як не падав дощ, то падав сніг з дощем. Була одна велика баюра. До того стрілянина день і ніч без перестанку. За тих кілька днів курінь замножив страшне робацтво. Як день так ніч треба було бути все готовим, навіть не можна було розперезатись, а кожний лягаючи спати на кілька хвилин, лягав разом з крісом, обмотуючи ремінь кріса навколо руки. На декотрих стрільцях сорочки були за той час погнили та розлізлись, бо курінь при відїзді з Коломиї біля не дістав, бо не було. І так кожний мав лиш по одній парі біля, яке приніс з дому. Стрільці були перемучені фізично майже цілком, держались тільки духом.

І так незамітно навіть надійшов святий вечер, день радости і мира. Але в нас було радости не багато, а мира ніякого. Це вже був пятий святий вечер в окопах від 1914 року, тільки що цей не в австрійських, а в українських окопах. Це одно давало трохи радости. З Коломиї приїхали були гості до куріня: інтеліґенція і селяни зі святочними дарунками та бажаннями. Артилєрія віддала в честь гостей кілька стрілів на Перзенківку і запалила електрівню та кілька інших домів. Думали цей момент викори-

Присяга одного з коломийських курінів перед відходом в поле на ринку в Коломиї

стати і 9-та сотня почала наступати на Перзенківку та заняла була кілька хат, але під натиском польського протинаступу відступила назад. Тоді вистав лено в наших окопах подвійні стійки, бо надіялися польського наступу. Смерком приїхали кухні та привезли борщ, кутю, вареники та сушені грушки. Почалась свята вечера, а по вечері роздавано святочні дарунки, які зібрала Коломийщина. Кожний стрілець дістав дарунок. Зміст дарунку був ріжнородний. При кожнім дарунку був долучений календарик і картка з святочними бажаннями: „Веселих Свят", а замісць адрес на картках були написи „Борцеві за волю України", „Героєві столиці Льва і Данила", „Стрільцеві Соколикові", а крім „Веселих Свят" написи „Борітеся — поборете", „Не плачем а мечем", „Не ридай — а добувай", „Ти Боже поможи, а ти небоже не лежи". А під тим підписи: „Дівчата Покуття", „Коломийські дівчата".

На саме Різдво прийшло доповнення до куріня з Коломиї. Курінь прийшов трохи до себе. На свята було також кілька підстаршин піднесених до вищого степення, а кількох стрільців до степеня підстаршин. Так сходив день по дневі на фронті куріня, аж до 12. січня у вечер.

Вечером 12. січня противник почав готовитися до наступу. Його артилерія відкрила барабанний вогонь на Козільники. Курінь заалярмовано і обсаджено окопи в такім порядку: 7. сотня залізницю під Сиховом, 8. сотня Козільники, а 9. сотня фільварок Глинцівку. Стрілянина була від 1/28 до 10-ої години і не переставала. Противник стріляв на Козільники, а притримуючи курінь в поготівлі, повів наступ на Боднарівку на 1/24 курінь. Але і там йому не повелося і мусів завернути.

Коло 10-ої години стрілянина втихла. Командант 8-ої сотні четар Гуменюк спитався, хто йде добровільно на стежу під Перзенківку. Треба було одного підстаршини і двох стрільців. Зголосився старший десятник Ілащук і взяв зі собою стрільців Розградовського і Семкова. Пішов аж під Перзенківку. Через півгодини повернувся і зголосив, що нема нічого нового і що на Перзенківці видно тільки польські стійки. В наших окопах осталися тільки стійки, а решта стрільців вернула на кватири. Але заки стрільці прийшли на кватири, мусіли знову бігти до окопів. Стрілянина почалась на ново й тревала якої пів години. Потім все втихло. І знов розійшлися стрільці на кватири, а командант 8-ої сотні четар Гуменюк задержався ще з деякими старшинами в садку, коло команди куріня. Сюди несподівано заблукалася полька куля і поцілила четара Гуменюка в уста. Він повалився на землю Останні його слова були: „Прощай Україно!", а до свого справника старшого десятника Ілащука сказав: „Возьміть собі мого карабіна, та не покидайте його і дбайте про сотню". Потім закінчив життя. Ще вечером відвезено його до обозу, а звідти до Коломиї, де й похоронено.

Святочна хвилина присяги

Страта команданта сотні відбилася на стрільцях дуже, а найбільше ще й тому, що в сотні не було більше ніодного старшини. Сотня осталася тільки зі справником та підстаршинами.

23. січня рано противник рушив до наступу на Боднарівку і Глинцівку та заняв їх. Курінь мусів з Козільник відступити, а обози і артилєрія мусіли поспішно виноситись із Зубри. Осталася тільки одна батерія на лісничівці, яка загрязла в болоті і здалася на волю Божу. Коней відвели пушкарі аж до Жиравки, а обслуга далі стріляла на Перзенківку та Козільники. Положення ставало чимраз гірше і якби не недобитки з осмої сотні, противник занявби і Зубру. Справник з осмої сотні не тратив голови, а здержав останки осмої сотні та обсадив зубрицький ліс. В лісі прилучився до сотні четар Слюсарчук, котрого вислано зі Станиславова до 3/24 куріня і він йшов вже до команди куріня та прийшов якраз на лісничівку, а до куріня не встиг дійти. Стрільці не довіряли йому, одне, що не знали його, а друге тому, що був одягненим в чорну куртку і вони думали, що це може бути ворог. Противник, що наступав, мав також чорні куртки. То був якийсь там полк „Варшавяків".

Міжтим противник заняв вже і фільварок в Козільниках, та з фільварку почав обстрілювати ліс двома скорострілами та посуватись на ліс. Але на яких 200 кроків перед лісом привитала його осма сотня сальвами і вони вернули назад до фільварку. Потім пробували ще кілька разів посуватись на ліс, та сотня кожний раз їх завертала. Так тягнулося майже годину. Тоді зявився коло сотні отаман Микитка і спитав: „Де ворог?" Приказав сотні держатися, кажучи, що прийде поміч, а сам відійшов. За якої пів години прийшла так звана залізна сотня. І осма сотня скріплена „залізнею сотнею", а властне обі сотні разом почали наступ на Козільники. За якої пів години вигнали противника як з фільварку так і з Козільник та взяли кількадесять полонених і 2 скоростріли. Одна часть його тікала просто на Перзенківку, а друга на фільварок Глинцівку. Справник з осмої сотні і стрілець Доцин пустилися бігти за ними та кричати що сили, а добігаючи до фільварку почали стріляти у фільварок. Між противниками було таке замішання, що вони не дивлячись, хто кричить і стріляє, втікли з фільварку. У фільварку знайшли вони оба тільки одного польського вояка, який скрився у кузні в скриню.

Сотні вигнали противника на Перзенківку, аж III/24 курінь прийшов назад до Козільник на свої старі становища. Тоді обі сотні вернулись також до Козільник. На Перзенківці не могли сотні остатися із стратеґічного огляду.

На другий день вечером (14/I) перебрав команду осмої сотні четар Слюсарчук. Курінь поліпшує окопи та снує дротяні загороди, бо знову почалася позиційна війна. Сотні роблять в окопах службу на переміну. Відтинок куріня тягнеться від Сихова аж до Глинцівки. Робота коло окопів і дротів йде дуже пиняво, бо всяких технічних приладів майже зовсім нема. Працювати можна тільки ночами. Ще й погода була дуже перемінна. Як не дощ, то сніг, як не сніг то завеѵха. Коло 10 лютого прийшло знов доповнення з Коломиї. Хоча війна була позиційна, то курінь мав щодня страти в ранених, а часом і забитих, бо стрілянина як день так ніч не переставала.

І так минав день за днем. В лютім дочекався курінь ще й нагоди, що міг у Давидові у тимчасово зладженій купальні трохи викупатися та біля вимінити З кінцем лютого було тридневне перемиря. Підчас перемиря прийшло доповнення, яких 100 людей і 3 старшини (четар Альбота, хорунжий Гарас, хорунжий Мудрак, всі Буковинці). Кожна сотня дістала приділених по 30 стрільців і по одному старшині, сема сотня четара Альботу, осма сотня хорунжого Гараса, а девята хорунжого Мудрака, а крім того по два скоростріли з обслугою. Першого березня перемиря скінчилось, а війна та сама продовжувалась дальше. Осма сотня крім роботи в окопах будувала ще й цвинтар. Позбирала всіх убитих, які були позакопувані на цілих Козільниках і знесла їх на одно місце. Були то стрільці і підстаршини як з III/24 так і з інших курінів, які впали в перших боях. Всіх було коло 16, між ними і один поручник Роман Голяк, однак годі було довідатись, чи свій чи чужий. Був родом з Ходорова і знайдено при нім український молитвенник. Робота коло цвинтаря йшла таки досить помалу задля браку матеріялу. Але з початком квітня цвинтар був вже готовий, обведений березовим поручам та обитий дротяною сіткою. На кожнім гробі хрест з берези з написом на таблиці. Написи всі вимальовані. Крім того по середині цвинтаря в лиций трираменний хрест вбраний в сосновий вінець. На хресті велика таблиця з вимальованим написом кирилицею „Борцям за волю України. 8. сотня Дорошенка". Це тому, що осма сотня занялася поляглими сама, заоохочена своїм справником. Іншим сотням було все байдуже. Крім того у осмій сотні був найліпший дух.

В березні пробував противник ще кілька разів щастя та все їм не вдавалося. Вдалося їм раз прогнати заставу семої сотні з Глинцівки на яких дві години. В березні ще раз курінь викупався. З початком квітня зорґанізовано було ще і один піонірський рій при куріні під тактичною командою осмої сотні. Зближався вже помалу Великдень, але в куріні ніхто занадто не тішився, бо на фронті було страшне напруження і кожної хвилі можна було чогось сподіватися. Повітря видавалося якимсь густим. Сотні спали тільки по трохи в день, а в ночі всі ішли до окопів. Тягнулось воно так аж до 4-ої години ранком у Великодну неділю 20. квітня.

В неділю ранком відкрила ворожа артилєрія барабанний вогонь по цілих Козільниках та Сихові, а також і Сокільниках. Артилєрійський вогонь тревав яких чотири години. Десь коло осмої години почав противник наступати в чотирох розстрільних. Спершу на Сихів і на Сокільники, а Козільники оставив покищо в спокою. III/24 мав одинокий наказ держати свої окопи. Коло девятої години противник заняв Сокільники, а десь коло десятої години почав і на Сихові наш фронт подаватися взад. Тоді щойно зачався ворожий наступ також в трьох розстрільних з Перзенківки на Козільники, а крім того із Сокільник через зубрецький ліс противник зайшов в Козільники ззаду. Одні увійшли в село, а другі обсадили зубрецький ліс. Тих, що наступали з Перзенківки, курінь відбив мабуть чотири рази. Але як побачив, що вже окружений залишив окопи та почав відступати на Зубру, хоч дорога була замкнена. Вже в селі треба було біля школи перебиватися. Пробивалася тільки осма і девята сотня, бо сему сотню післано на Сихів до помочі і вона через Сихів відступила на Пасіки Зубрецькі. Потім мусіли ще обі сотні пробиватись через зубрецький ліс та аж до половини Зубри.

В половині Зубри курінь затримався і зробив нібито позицію, але тільки на дуже короткий час, бо на ліво в Сокільниках противник був вже далеко по заду. Курінь держав цю провізоричну позицію може годину.

В тім часі справник з осмої сотні взяв зі собою стрільця Дмитра Старчука та стрільця Степана Ґорука та пустився з ними в село в напрямі Поляків. Командант осмої сотні здержував його, але він уперся кажучи, що йде покушати свяченого; додав притім, що ворогів в селі багато нема, та що треба з ними поговорити в очі. Противннк підсунувся був в тім часі з одним скорострілом на яких 200 кроків перед курінь та почав обстрілювати курінь, який лежав на чистім полі. Нараз ворожий скоростріл замовк. Ніхто не знав, що сталося. Думали, що ворог знов підсувається. Але нараз вернувся справник з обома стрільцями. Всі три цілі обваляні болотом. За собою тягнули скоростріл „Максім" і несли один німецький кріс, „Ґазмаску" та вели одного нашого стрільця. Цей стрілець був із шестої сотні другого станиславівського куріня. Його зловили в Сокільниках в полон і він мусів тягати скоростріл. Це був той скоростріл, що перед хвилиною острілював курінь.

Курінь зробив тоді наступ і підійшов був аж до фільварку в Зубрі. Але мусів знов відступати, бо на лівім крилі зачався натиск на гуцульський курінь поручника Голинського і він подався взад. Курінь відступив на долішний кінець Зубри та тримався там до вечера.

Вечером прийшов приказ відступати аж до Кротошина. Курінь відступив та заняв там нові позиції. Вечером полився дощ так, що курінь змок до самої шкіри. Страти куріня були поважні. Сема сотня стратила четара Альботу, поляг під Зуброю а Пасіками Зубрецькими, перешитий двома кулями. Хорунжий Мудрак був забитий ще у великодну пятницю в Козільниках, а хорунжий Гарас в той сам день тяжко ранений в ліву руку. Командант осмої сотні поручник Слюсарчук захорував знов і маючи 39 степенів горячки, мусів відійти до лічниці. Команду сотні обняв тимчасово поручник Феданків.

В Кротошині знов прийшло доповнення до куріня яких 80 людей та четарі Кирилович, Бородайкевич та Арсенич. З тим доповненням прислано між стрільцями якогось Осипа Сулятицького, котрий був родовитим Поляком десь з під Коломиї здається з Коршева. Він був засуджений на $3^1/_2$ року вязниці, а що зголосився добровільно до українського війська і присягнув українській державі, вислано його на фронт. Але команда осмої сотні відіслала його назад до Коломиї.

В Кротошині стояв курінь до кінця квітня. А з кінцем квітня змінений четвертим станиславівським ку-

Перегляд одного з коломийських курінів перед відходом в поле. На переді стоять: сот. Примак, сот. Бемко

рінем відійшов до Вовкова на відпочинок. На відпочинку був курінь до 9. мая. Підчас відпочинку ходив курінь купатися аж до Підмонастиря. Першого мая прийшло знов з Коломиї доповнення на кожну сотню по 36 людей. Одержала також того дня кожна сотня по 15 пар черевиків, по 50 пар штанів, по 12 верхних сорочок (ґімнастьорок), по 10 шапок та по 8 кґ. мила. Десь коло 4 мая обняв команду куріня поручник Данило Бізанц, а поручник Мацуський відійшов до бриґади.

Осмого мая вечером відійшов курінь назад до Кротошина та змінив другий станиславівський курінь. В Кротошині остав курінь аж до 1. мая. Міжтим вернули з лічниці поручник Слюсарчук та четар Брінґ. Поручник Слюсарчук обняв команду семої сотні на місце четара Арсенича, а четар Брінґ зістав приділений до девятої сотні, де бракувало одного старшини, бо четар Кумановський вже давніше відійшов до лікарні. (Далі буде).

В посольстві до гетьмана

(Уривок із щоденника)

Написав: *Др. Мирон Кордуба*

I.

Керма української національної політики на Буковині була від 24 жовтня 1918 р. в руках Буковинської Делеґації Національної Ради (до котрої членів і я належав), доповненої десятьома кооптованими громадянами. Так утворена корпорація прибрала назву »Краєвого Комітету«. Зараз в перших днях падолиста 1918 р. після розвалу Австро-угорської монархії положення Краєвого Комітету стало дуже клопітливе м. ін. через те, що в часі коли в цілій Европі, а особливо в сусідній Галичині і на Наддніпрянщин[1], події розвивалися зі шаленою швидкістю, Чернівці, відтяті через перерву комунікації від решти світа, не мали ніяких певних відомостей. Що хвилини виринали і ширилися найдивогляднїші поголоски, часто одна одній зовсім суперечні, а провірити їх не було ніякої спромоги. Комітетові ходило особливо про скоординовання своєї діяльности з діяльністю Національної Ради у Львові, про ведення одноцільної національної політики, про порозуміння в справі вирішення цілого ряду дуже важних справ, які Комітет не хотів вирішувати на власну руку, а вкінці про автентичні відомости про загальне положення української справи.

Тому вже на засіданню 4-го падолиста рішено вислати делеґатів до Львова і Київа. До Львова, щоби навязати взаємини з Галицькою Делеґацією Національної Ради, перебрати інструкції від тамошнього українського правління і наладити спільне кореспонденційне бюро, до Київа, — для виснення обосторонних відносин та залагодження деяких харчевих справ. На делеґата до Київа зголосився Др. Теодор Галіп, соймовий посол, що й принято, на делеґата до Львова зголошувався я, але Краєвий Комітет рішив вислати нотаріяльного кандидата Др. Миколу Дрогомирецького, вважаючи мою приявність на місці в краю необхідною. Але з огляду на перерви в залізничім руху і непевне положення на шляхах подорожування було під ту пору доволі складним та ризиковним підприємством і намічені делєгати мимо принаглювання не вирушали в дорогу, а вкінці по кількох днях зреклися своєї місії. Тому 8-го падолиста на ранішнім засіданню Комітет рішив вислати до Львова і Київа четаря Семена Галицького, співредактора часописи »Буковина«, надіючися, що він як військова і молода людина швидше дасть собі в дорозі раду. Але цьогож самого дня около 3-ої години з полудня появився над Чернівцями румунський літак і кинув на місто жмут летючок, друкованих в румунській мові. Була це проклямація до населення Буковини, що заповідала окупацію краю королівським румунським військом, »щоби положити кінець панучій в нім анархії і забезпечити майно і життя мирних горожан«*). Ця летючка викликала велике враження, а в деяких кругах і переполох. Під цим враженням відбувалася вечірна сесія Краєвого Комітету, на котрій м. ін. рішено вислати до Львова письмо з представленням справи і просьбою про дипльоматичну інтервенцію галицького правління в Ясах та притягнення до спільної акції гетьманського уряду в Київі. Письмо це завезти до Львова піднявся залізничий урядовець Модест Левицький. Висилку Галицького до Київа поки-що припинено, до повороту Левицького зі Львова і до отримання сподіваних відтам вказівок та інформацій. Пізно у вечір після засідання я ще остав в Народнім Домі, щоби уложити письмо, з котрим М. Левицький зараз на другий день досвіта мав вибратися до Львова.

Та день цей приніс нову несподіванку. Виявилося, що Румунія приступила до виконання своєї погрози швидше, ніж хтонебудь сподівався. Вже в полудне 9 го падолиста відділ румунського війська під командою ґен. Задіка переступив буковинську границю коло м. Серету і в полудневих годинах обсадив с. Глібоку менш-більш в половині дороги між Серетом та Чернівцями. Це збільшило переполох серед наших і тих чужинців, Німців та Жидів, котрі вже погодилися з нашою владою. Краєвий Комітет на черговім засіданню цього дня вечером прийшов до переконання, що висилка Левицького стала недоцільною, бо з огляду на швидкий хід подій годі вижидати на інтервенцію і посередництво галицького уряду, котрий, як всі знали, був тоді абсорбований боротьбою з Поляками. Меч румунської окупації, що вже завис нам над головою, спричинив м. ін. рішення, вислати двох репрезентаційних делеґатів з необмеженими повновластями, котрі мали-б спершу удатися до Львова, там спонукати галицьку делеґацію Національної Ради до спільного з буковинським Краєвим Комітетом протесту проти румунського насильсва, а відтак негайно переїхати до Київа і домагатися від гетьмана дипльоматичної і збройної помочі. Делеґатами вибрано одноголосно учителя Осипа Безпалка, провідника української соціял-демократичної партії на Буковині, пізнішого міністра праці в уряді Директорії, і мене, взявши від нас приречення, що не дамося ніякими труднощами відстрашити від виконання вложеної на нас місії. Доки ще ворожої армії не було в Чернівцях, ми оставали на місци, стараючися утримувати бодай сякий-такий лад серед загального безголовя і утечі. Але коли в понеділок 11 падолиста в саме полудне румунське військо увійшло в Чернівці через Семигородську вулицю і ґен. Задік зі своїм штабом примістився у величавій митрополичій палаті, ми оба з Безпалком рішили, що наша приява в Чернівцях вже не конечна, що тепер наспіла пора приступити до виконання порученого нам Краєвим Комітетом посольства. Треба було спішитися, заки румунська влада запорядить контролю руху та заки пічнуться арештовання. Тому по короткій нараді постановили зараз завтра рушити в дорогу.

Хоча слідуючого дня ми оба в умовлений час, о год. 10-ій, явилися в Народнім Домі, то видання ще деяких заряджень і пошукування за фірою затримали нас до самого полудня в місті. Зразу плянували їхати фякром через Цецин до Стрілецького Кута і там переправитися через Прут, бо сподівалися, що черновецький

*) Порівн. мої спомини п. заг. »Переворот на Буковині«, Літературно-Науковий Вістник, 1923 кн. X-XII.

міст обсаджений румунським військом і боялися, що нас туди не перепустять. Фякер хотів за перевезення 300 корон і коли ми з ним торгувалися, трапилася мужицька фіра, що вертала до Лужан, і за 70 корон ґазда обіцяв нас взяти до Мамаївців. Не довіряючи, чи румунська сторожа на мості перепустить фіру з двома інтеліґентами, ми виправили її наперед з нашими клунками під дозором мого 15-літного сина Романа, а самі пустилися пішки за нею. Перед мостом військова сторожа перетрясала всі фіри, отже і нашу, але нас пішших не зачіпала. На самім мості стояла друга сторожа з машиновим крісом, а залізнича стація в Жучці, по північнім боці Прута зараз за мостом, була також обсаджена румунським військом. В сю пору відогравала вона немов ролю мостового причілка, бо румунська окупація на разі зупинилася на Пруті і поза ріку на північ не висовувалася. Перебравшися таким чином щасливо через сторожу на мості, ми сіли на фіру і рушили підтюпцем в дорогу. Під Мамаївцями заступила нам дорогу величезна хмара людей. Се були російські салдати, що з австрійського полону вертали до дому. Залізниця підвезла їх до Лужан, дальше потяг не їхав, боячися наскоку румунського війська, проте дальшу дорогу на схід, на Новоселицю, мусіли перейти пішки. Густою лавою залягали цілий гостинець так, що наша фіра тільки з трудом пробиралася між ними. Було їх яких 4-5 тисяч люда; може з пів години переходили попри нас сі збіджені, винужденілі, обдерті нещасники, тупо споглядаючи наперід себе. В селі населення з ляку позамикалося в хатах, боячися нападу і рабунку; тай і нам було моторошно на душі, щоби кому з товпи не прийшло на думку запомогтися нашими клунками, одежею та грішми: ми-ж переїздили саме через область, де під ту хвилю не було ніякої державної влади, ані охорони, де царило цілковите interregnum. Але полоненим, видно, не до нападів було, минали нас мовчки, байдужно. Коли останні ряди вже перейшли, мужик, що віз нас на своїй фірі і цілий час переходу мовчав, похмуро споглядаючи, зітхнув — скинув шапку і голосно перехрестився, немов збувся грізної небезпеки.

В Мамаївцях ми розплатилися з нашим візником і поступили до повітового інспектора Канюка. Він угостив нас перекускою, а в розмові дуже розкритикував діяльність Краєвого Комітету, лаяв всіх і вся за брак досвіду і безрадність. Колиж ми намавляли його, щоби поїхав до Кіцманя, куди перенеслися останки буковинської Національної Ради і там поміг своїми радами, вимовився браком часу, бо саме пише якусь популярну брошуру. Від Канюка ми довідалися, що попередного дня переїздили через Мамаївці посли Семака і Спинул, утікаючи до Відня. Не діставши в Мамаївцях фіри, пустилися ми в дальшу дорогу пішки і так зайшли аж поза Лужани. Вже стемніло́ся, стало небезпечним йти самітно. В Лужанах всюди розпитували за фірою, обіцюючи добру заплату, але ніхто не хотів під ніч їхати, боячися рабунку і стрілів. І справді кругом довкола нас лунали вистріли — се парубки випробовували рушниці, стріляючи, куди попало. Щойно 2-3 кільометри за Лужинами стрінули ми шипинську варту добровольців, котра дала нам підводу і нею ми заїхали до Бергомету над Прутом, де в учителя Андріящука заночували.

Андріящук угостив нас, як тільки міг, щиро і щедро і на другий день рано кіньми свого батька відослав до Неполоківців. Під Неполоківцями ми бачили власними очима, як ізза цілковитого безладдя марно пропадали засоби міліонової вартости. Австрійський уряд побудував тут величезні комплекси бараків, що творили немов ціле місто, улаштоване на тимчасовий побут виселенців, котрі вертаючи найдуть свої ґаздівства і села порýйнованими. Був се т. зв. Heimkehrerlager з маґазинами ріжних припасів, шпиталями, купальнями, аптиками, навіть церквою. Тепер з цілої околиці десятки фір зїхало сюди; люди ладували припаси з маґазинів на вози, розсипаючи добро по дорозі, розбивали сокирами бараки, забирали дошки та платви і все везли до себе, як цінну добичу. Коли ми переїздили, вже добра половина будинків була в сей спосіб розібрана і розкидана. Коли ми на залізничім двірці в Неполоківцях дожидали нагоди дістатися до Снятина, дали нам знати, що заповіджено спеціяльний потяг з галицькими делеґатами, висланими з Коломиї у Чернівці на переговори з ґенералом Задіком. І справді незабаром надїхав потяг, а в нім судця Рожанковський і Д-р Гординський, відпоручники коломийської військової команди. Ми оба з Безпалком увійшли до ваґону, коротко повідомили делеґатів про події останніх днів та теперішний стан річей та поручили їм в Чернівцях порозумітися з Д-р Аґен. Артимовичем і Д-р Волод. Залозецьким, як осталими на місці членами Національної Ради (Краєвого Комітету). Відтак фірою, доставленою нам хорунжим Лепким, заїхали до Снятина.

II.

Так от вкінці після півторадневної дороги ми станули на території своєї независимої української держави. Враження, яке викликав у нас вид своїх урядів, свого війська, повіваюча зі снятинської ратуші синьожовта хоругов, було надто сильне та глибоке, щоби пробувати виразити його пером. Місто представляло доволі звичайний вид, не було помітно слідів яких руйнацій, лише рух на вулицях був дуже слабкий, богато склепів було позачиняних. Тут ми пообідали в якійсь жидівській харчівні за дорогі гроші (за юшку і кусок вареного мяса заплатили по 10 корон) і зараз вибралися на залізничий дворець, віддалений доволі далеко від міста. Приїхали вже добре з полудня і в кімнаті стаційної військової команди стали дожидати потягу. Тоді Снятин був кінцевою стацією, до котрої пересічно раз на добу доходили мішані тягарово-особові потяги, але про час приїзду і відїзду нігде не можна було дізнатися наперед, бо він залежав від богато ріжних обставин. Хто хотів їхати, мусів розтаборитися на стації і дожидати. В часі нашого дожидання прийшло до стаційної команди телефонічне повідомлення з Неполоківців про сутичку українських добровольців з румунським військом. Румунський відділ, около 50 жовнірів з кількома скорострілами на моторових колесах, висунувся з Чернівців на північне побережжа Прута аж до Лужан. Тут коло залізничих маґазинів стрінувся з відділом буковинських добровольців, що признавали владу »Національної Ради« і числив коло 35 люда. Вивязалася перестрілка, в котрій вбито кількох Румунів, 6 жовнярів і три скорострілі дісталися нашим в руки. Опісля обі сторони подалися взад: Румуни в напрямі Жучки, наші добровольці до Кіцманя. Діставши таку відомість, снятинський командант Індишевський взяв 40 стрільців і два скорострілі на тягарові авта, сам з кількома старшинами сів до особового авта і вже при сумерку виїхали »на розглядини«. Румунську військову сторожу стрінули між Лу-

жанами і Мамаївцями і після переговорів спонукали їх податися назад до Чернівців.

Ми в Снятині не діждалися повороту Індишевського, бо міжтим вечером відїхали до Коломиї, куди наспіли на саму північ. Тут знов треба було переривати подорож, бо потяг, котрий нас привіз, дальше не їхав. Переночували на двірці, в двірцевій команді дов'далися про вислід виправи снятинських стрільців на Буковину і в четвер, 14 падолиста, о 11 рано рушили в дальшу дорогу. До Станиславова зятьопали аж на 2·30 з полудня, так поволі волікся потяг. Були зовсім перемерзлі, бо ваґони не топлені, а до сього всі шиби у вікнах повибивані; на дворі був мороз і від вчера падав перший сніг. В Станиславові завдяки невірній інформації на стаційній команді пропустили потяг, котрий йшов у напрямі до Львова і мусіли заночувати в готели. Такого подорожування з безнастанними перешкодами ми всеж таки не надіялися і воно дуже пригноблювало. Бути три дні в дорозі і добитися тільки до Станиславова, це пригадувало середновічні часи! Коли так дальше буде — приходимо на думку — то до Києва прийдеться їхати хоч зо три тижні!

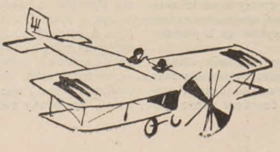
В Станиславові застали життя доволі нормальне, тільки всюди докучав холод ізза браку вугля, а навіть дров, котрих не було чим підвезти. Вечером зайшли до каварні, де грала музика, було повно людей, всі місця обсаджені. В каварні і на вулицях міста бачили чимало польських офіцерів, все ще у військових австрійських мундурах, тільки без шаблі і відзнак. Мимоволі приходило на думку тривожне питання, чи вдержалабися наша влада, колиби всі вони зорґанізувалися до спілки з залізничою службою та робітниками-Поляками і, як у Львові, чинно виступили проти української державности...

Хоча урядник руху заповів нам, що найблизчий потяг в напрямі до Львова відїде на другий день аж в пополудневих годинах, то я, навчений досвідом, в пятницю 15-го, зараз по сніданню, вибрався на залізничий двірець на розвідини. І добре зробив, бо саме ладився потяг до відїзду. Треба було мерщій спішити до готелю за Безпалком і клунками. Та коли прийшли оба до бюра руху, довідалися, що зовсім несподівано трапляється ще ліпша нагода до їзди. Інжінер **Мирон**, що був тоді в галицькім правлінню державним секретарем залізниць і член Національної Ради Д-р. **Макух** вибиралися бензиновою дрезиною до Львова і згодилися забрати нас зі собою. Їзда йшла куди швидше ніж потягом, хоча ми зупинялися на кожній стації, бо секретар Мирон всюди переводив контролю, розвідував про конечні роботи, персонал, місцеві відносини і т. п. В Ходорові в залізничій харчівні зїли за 4 кор. знаменитий обід, куди кращий ніж в Снятині за 10 кор. і на 4-ту год. з полудня були вже в Старім Селі під Львовом. Се була остання стація, куди доїздили потяги і куди взагалі можна було безпечно доїхати. Тут стояв відділ стрільців під командою мойого доброго знайомого **Осипа Навроцького**, котрого загально називали »Юном«. Мирон і Макух ще зі Станиславова телефонічно замовили фіру до Львова і на них дожидала вже маленька повозка, в котрій для нас вже не було місця. Прийшлося дожидати, поки найшли і для нас підводу, котрою ми відїхали аж коло 6-ої год., коли вже добре стемніло. Їхати просто гостинцем, було неможливо, бо попалиб просто Полякам в руки; отже ходило о те, щоби пільними і лісовими доріжками попід Львів виїхати на Личаківський гостинець, бо тільки туди можна було зовсім безпечно дістатися до Львова. Але зараз за Старим Селом ми заїхали на якийсь цвинтар, де зломали дишель. Виявилося, що провідник, якого нам в Старім Селі дали, сам зовсім не визнається в околиці. Орієнтуючися на загал на північно-східний напрям (я на щастя мав при годиннику компас), ми їхали серед чорної темряви лісами та дебрами, що хвиля сподіючися нападу яких опришків або мародерів. В додатку віз почав розлазитися, ручиці терли об колеса, візник сплюовував, кляв дорогу, а в духу певно і нас. Вкінці дотьопалися якимсь чудом до Винник, де на військовій станиці бодай дістали ліпший віз. Тут нічну службу виконували два ґімназійні ученики, літ 14—15, дуже бадьорі і енерґійні хлопці. Змучені і перемерзлі доїхали вкінці десь коло 10-ої в ночи до Личаківської рогачки у Львові.

Зараз коло рогачки ми злізли з фіри, щоби ходом загрітися, і йшли вже дальше пішки. Львів зробив на нас враження зовсім вимерлого міста, переміненого у воєнний табор. На вулицях було зовсім темно, навіть по домах нікуди не видно було світла, крім доволі частих стеж не стрінули ні одного прохожого, з ріжних боків доходив густий ляскіт стрілів. Одна зі стеж остерегла нашого військового územ поводатора, щоби був обережний, бо »там дальше цивілі бунтуються і мають стріляти з вікон«. Тому ми з Личаківської вулиці скрутили на Куркову, а відтам попри II-гу (німецьку) ґімназію дібралися до будинку Ставропигії, де находилася канцелярія Національної Ради. Поводаторови і візникови ми хотіли дати на чай, але браві хлопці не приняли грошей. В канцелярії дожидало нас кілька осіб, приготовили навіть для нас вечеру, бо пп. Мирон і Макух заповіли наш приїзд. Нічліг ми дістали в ставропиґійській бурсі.

Ціла субота 16-го падолиста зійшла на нарадах. Зараз рано були ми у премієра Ради Секретарів (правління) **Д-ра Костя Левицького**, котрому передали наші повновласти і виложили ціль нашої місії. Відтак я сам пішов до Секретаріяту Заграничних Справ на нараду зі секретарем **Д-ром В. Панейком**, де застав також і його помічника Д-ра Т. Секретаріят Заграничних Справ примістився в будинку Намісництва на першім поверсі в дуже догідних і достаточно умебльованих кімнатах. Др. Панейко вислухавши моє звідомлення, заявив, що вважає справу дуже важною і на засіданню Ради Секретарів буде старатися, щоби наділено нас повновластями також і від Галицької Національної Ради, що піднесе наш авторитет у Київі і сильно поможе справі, яку заступаємо. Навпаки його помічник дуже скептично ставився до нашої поїздки до Києва і рішучо відраджував туди їхати.

(Далі буде)

Отаманщина

Написав: *Михайло Середа, підполковник Армії У.Н.Р.*

Отаман Юрко Тютюнник

В кімнаті, в якій траплялося замешкувати Тютюннику, над бюрком поруч із дзеркалом він завше надвішував у бронзовій оправі півметрового розміру портрет Нополеона І-го.

Підчас праці, зупинивши очі на дзеркалі, Тютюнник порівнував будову свого обличча з обличчам французького імператора. Дзеркало мало якусь чарівну прикмету залишати його в переконанні про деяку подібність між ним і Наполеоном. Коли дзеркало зраджувало, він кликав свого джуру Василя.

— Скажи, Василю, тільки кажи правду, на кого я подібний? — запитував він джуру, пильно стежучи за виразом його очей.

Вишколений і вправлений на подібних запитах Василь знав, як відповісти.

— На того енерала, що маєте на стіні. Подивлюсь оце на вас і на енерала, то ніби близнята. І що то воно за чудасія така!

— Гмм... Буває — таємниче усміхався задоволений отаман. І щось помисливши, додав:

— Добрий з тебе вояка, Василю. При нагоді я підвищу тебе в старшинську ранґу.

Одного разу він мав необережність заговорити на цю тему зі своїм помічником полковником Шраменком:

— Яка ріжниця між мною і Наполеоном? — запитав він полковника.

— Звичайно яка, — відповів здивовано Шраменко — То був Наполеон, а ви — Юрко Тютюнник.

До Української Армії Тютюнник прибув у літі 1919 р під Жмеринкою, покинувши отамана Григоріїва, з яким провадив повстанчу працю. С. В.

Отаман Юрко Тютюнник

Кавалеристи ґрупи от. Юрка Тютюнника

Петлюра призначив його на високе становище командуючого Київською селянською ґрупою, яку він мав сформувати. Високе призначення людини, котра в Українській Армії була цілком невідомою, без військового стажу і бойової слави, було наслідком того глибокого враження, яке він викликав у С. В. Петлюри і у вищого командного складу і своїм апломбом, і розмахом проєктів до своєї майбутньої бойової праці, і тим оптимізмом, тою незломною вірою в перемогу, яку давно вже втратив наш командний склад. Правда, С. В. Петлюру також вражала широка його популярність в селянських колах і досвід з минулої повстанчої праці, який Головний Отаман гадав використати на випадок загибелі реґулярної армії.

Тютюнник був людиною зі складною душею, в якій бреніли струни ріжного тембру і тону. Часами він був безумно-хоробрим воякою, а ніколи тим боягузом, що в армії складають почесну когорту дезертирів. Його товариші пригадують такий епізод з ним. До повстанчої ґрупи отамана Григоріїва, у якого Тютюнник значився начальником штабу, прилучився Одеський червоний матроський полк. Полк розташувався в околицях Херсону і з місця учинив де-кілька жидівських погромів. На наказ Тютюнника про повернення населенню пограбовавого майна, матроси відповіли ляконічно:

— Пиши, говори...

Нікому нічого не кажучи, Тютюнник осідлав коня і наказавши двом ординарцям слідкувати за ним,

поїхав до штабу червоного полку. Командант полку справляв в оточенню штабових матросів гучний банкет і навіть з місця не підвівся на привітання отамана.

— Чому не виконаний мій наказ? — підступивши до нього, запитав Тютюнник.

— Твій наказ! — зірвався з місця червоний від гніву, як буряк, командант полку. — Ах ти, мать.....

Він не докінчив своєї лайки: стрілом з бровнінґа отаман звалив його з ніг. Другим, третім і четвертим стрілами він примусив ще декого з матросів назавше покінчити з марнотами людського життя. Решта матросів розбіглась. Тютюнник наказав полкові вишикуватися на мійській площі. Ординарці винесли труп команданта і поклали його на землю перед полком коло ніг отамана.

— Бачили! гримнув на них Тютюнник. — Кожного чекає теж, хто відважиться не виконати мого наказу!

Полк мовчав ніби набрав у рот води. Отаман повернув коня і відїхав, навіть не попращавшись з ними.

Проте в бою під Савчином в 1920 р., коли армія Омельяновича-Павленка вертала з зімового походу і в другому бою під Міньками, коли в листопаді м-ці 1921 р. він відбував свій відомий повстанчий рейд на Київ, він втратив звичайну присутність духа, і блідий, безпорадний, з поширеними від жаху очима перший кинувся тікати з поля бою.

Мав він одну вдачу, яка так характерна для Наполеона I: він був черствим немилосерним еґоістом і для задоволення свого хоробливого честилюбства не жалкував ні козацької крови ні людських сліз. Однак його палка любов до Батьківщини, його національне „вірую", його широкі пляни і проекти до звільнення території від ворога, його незвичайна енерґія і залізна воля, з якими він силкувався побороти всі труднощі для осягнення наміченої мети, примушували навіть його ворогів забувати про неґативні риси його характеру і вважати його за справжнього героя.

Він мав певні ознаки авантурника, але розумного, з неабиякою головою і великого знавця козацької душі. Бог то знає, певно і Наполеон, і Ґарібальді, і Мусоліні, наколиб не мали перемоги, так би і лишилися в історії людства звичайними авантурниками, яким лишився Тютюнник.

Київську ґрупу Тютюнник сформував в короткий час, виявивши свої великі адміністративні здібности. Рішучий, упертий і непохитний там, де справа йшла про послух та чесне виконання наказу, він налагодив у свойому війську дисціпліну і примусив неодного забути про революційний час. Упертих та визначених своїм непослухом він лікував по отаманськи — канчуками. Карав канчуками частенько і старшин. Командному складові його ґрупи не раз доводилося бачити його револьвер у себе під носом. Командант 9 дивізії Залізничого корпусу полк. Шраменко мав наказ про відрядження технічного куріня до Київської ґрупи. Цього наказу з причин від нього незалежних, в термін він не виконав. Отаман Тютюнник викликав його в Ярмолинці. Ледви Шраменко переступив поріг його хати, як Тютюнник схопив зі стола револьвер і підніс його під ніс полковника. Шраменко, не менше рішучий за нього, упередив його своїм револьвером, надавши йому бойове положення.

— Чому не виконаний наказ? — несамовито закричав отаман, виписуючи в повітрі револьвером загрозливі кола.

— Буду відповідати, коли сховаєте свій револьвер.

Отаман заспокоївся, кинув на підлогу револьвер і запросив Шраменка сідати за стіл.

— — — — — — — — — — — —

В Любарі, в якому погромлена Денікінцями Українська Армія одержала завдання виступити в запілля ворога для повстанчої праці, Тютюнник був призначений заступником командуючого армією Омельяновича-Павленка.

В запіллю, в тяжких несприятливих обставинах безконечної подорожи і безупинних боїв він знаходив час і для літературної праці — широких інформацій та протибольшевицької аґітації серед селянства. Стиль і форма його відозв нагадують відозви Наполеона: тіж короткі, енерґійні, змістовні речення, просякнуті глибоким почуттям і непереможною вірою у свої сили.

Для ілюстрації — одна з його відозв, що була оголошена ним на повстанню:

Селяне!

I. Ми воюємо за те, за що і зразу воювали — за право українського народу порядкувати на своїй землі, за народню владу.

II. Йде весна, гуртуйтеся. Будемо випроваджувати непроханих гостей. Рушниці мусять бути прочищені і змазані.

III. Не піднімайте самі дрібних повстань. Орґанізуйтесь і чекайте наказу. Наказ буде даний скоро Головним Отаманом Петлюрою.

IV. Підчас повстання ні один ворог не повинен утікти з України. Вся зброя, забрана у ворога, мусить бути в руках українського народу.

V. Міняйте хліб тільки на сукно, мануфактуру, сіль, цукор. Не беріть совітських грошей, за які нічого не купите, тому, що вони скасовані Правительством Української Народньої Республіки.

VI. Земля тому, хто на ній працює. Геть дармоїдів! За хліб, який здобуваєте працею, вимагайте у наших ворогів крам, а не паперові гроші.

VII. Ні з добровільцями, ні з комуністами не помиримся до того часу, поки вони не визнають нашого права на вільне життя.

VIII. Засівайте землі. Хліб збере той, хто посіяв!

IX. Вся влада мусить бути в руках українського трудового люду. Геть від влади чужинців, спекулянтів і жуликів!

X. Україною будуть правити люди, яких вибере народ.

З наказу Головного Отамана і Правительства Української Народньої Республіки повідомляю.

Заступник Командуючого Військами Української Народньої Республіки Отаман Юрко Тютюнник.

— — — — — — — — — — — —

По зімовому поході армія Омельяновича-Павленка приєдналась до армії Петлюри, яка підпорядковувалась тепер польському командному складові.

Тютюнник, визнаючи, що єдиним фактором для нашої перемоги лишається спроба на повстання, цілком не поділяв надій С. В. Петлюри на реґулярну армію і гостро критикував його, яко вождя і державного мужа. Казав:

— То не вояка, котрий жар загрібає чужими руками.

В липні місяці, підчас його постою в с. Чорнокінцях, він дав зарядження своїм частинам про арешт С. В. Петлюри. Командний склад довідався про його намір і перешкодив йому, змобілізувавши проти нього юнацьку шкоду.

На деякий час Тютюнник притих.

В місяці листопаді, коли армія наша евакувалася в Польщу, Тютюнник надіслав до Уряду проєкт ґрандіозного повстання, котре мав він роздути на Україні, запевнивши Урад солідними доказами про доцільність цього чину.

Уряд погодився і, склавши йому добрі обставини для орґанізаційної праці, забезпечив його матеріяльно. На протязі літа 1921 р. Тютюнник з незвичайним запалом метушився на кордоні Польщі, налагоджуючи звязки з повстанчими відділами і гуртуючи бойові сили в запіллю ворога.

Місяць, другий, він провадив конспіративну працю ніби в певному контакті з Урядом; однак на третій місяць до Уряду дійшли чутки, ніби в проєкті отамана про майбутній устрій визволеної України Урядові призначалася нагорода подібна до трьох пальців зложених в дулю. Треба було рятувати свою повагу, і Уряд окружив Тютюнника своїми повстанцями, зобовязавши їх особистими завданнями і дорученнями.

Підготовчу працю Тютюнник мав покінчити на весну 1922 р., але з чужої волі він примушений був виступити в похід в листопаді 1921 р. Під Міньками він одержав від большевиків страшенну поразку. Уважаючи себе скомпромітованим, він мав намір регабілітуватися в закордонній пресі за допомогою свого начальника штабу полк. ґенштабу Отмарштейна, який погодився оголосити за кордоном документи воєнної таємниці. Однак в своїй подорожі до кордону Отмарштейн був забитий невідомо ким в таборі Щепіорно, де зупинився проїздом на короткий час. Документи, котрі він віз зі собою, зникли.

Полковник Шраменко, командант Бриґади у Дивізії Юрка Тютюнника

Тютюнник вважав свої повстанчі акції не скінченими і, осівши на стиці Галичини з Румунією, вирядив відданих йому старшин на Україну з метою аґентурної розвідки.

Одного з них, сотника Заярного спіймали большовики і він під загрозою розстрілу та заохочений грішми і тим високим положенням, котре йому обіцяли большевики, погодився видати їм Тютюнника з головою.

Повернувшись до Тютюнника, Заярний не пожалкував фарб для своїх теревень про численні повстанчі відділи, про леґендарну популярність отамана серед селянства, яке, давно вже озброєне, буцімто чекало на його заклик до виступу.

Вислухавши Заярного, Тютюнник і вуха розвісив. Сказав свойому штабовому старшині підполк. Добротворському:

— Зобачимо, кому з нас судила доля визволити Україну.

Натякував певно на С. В. Петлюру.

У недовзі він вирядив на Україну підполковника Добротворського ствердити правдивість інформацій, що подав сотник Заярний. Добротворський без пригод дістався до Київа і дивувався: скрізь тільки і чув, що балачки про отамана Тютюнника. Звязкові доставили його до Святошинського лісу, де пятитисячна повстанча юрба зустрінула його гучним „слава" і вигуками:

— Де подівся отаман Тютюнник? Час вже йому бути з нами для виступу.

Вислухавши Добротворського, Тютюнник майже з годину стояв перед портретом Наполеона, порівнюючи його облична зі своїм. Нарешті постукав пальцем на його чолі, потім на свойому і сказав:

— Вистарчить і в мене твого розуму.

Дав зарядження підполковнику Дишлевому запросити декого зі старшин, що відпочивали від праведної бойової праці на інтернаті в таборах, щоби простували до нього для переїзду на Україну.

В Калішському таборі Дишлевий залишився у полк. Шраменка, якого довго заохочував всіми правдами й неправдами до повороту на Україну. Полковник Шраменко, який побував в 1921 р. з отаманом Тютюнником під Міньками і мав нагоду відчути на власній шкірі весь чар повстанчого життя, катеґорично відмовився від тих блескучих перспектив, які накреслив йому Дишлевий.

Дишлевий повернувся з порожніми руками, повернувся в той час, коли Київські повстанці вже стояли по той бік Дністра і голосно викликали Тютюнника на побачення.

Палка любов повстанців і віра в свого вождя вразили отамана в саме серце. З портретом Наполеона і зі своїми старшинами підполковниками Пироговим, Добротворським, Дишлевим і поручником Стахівським він перейшов Дністер. Ставши ногою на беріг, сказав:

— Жеребок кинутий, Рубікон перейдений.

Хтось з повстанчої юрби вдарив його по голові залізним дручком. Коли він очунявся, побачив, що справа його безнадійна. Під загрозою розстрілу він і його штаб були примушені сказати правду про повстанчі акції, які переводилися в життя і які були ще в проєкті.

Для ліквідації повстанчих орґанізацій большевики призначили Пирогова, Дишлевого, Добротворського і Стахівського на чекістів до Камінця, Умані, Чуднова і Бердичева.

Ліквідація тягнулася роками, а коли була закінчена, Тютюнника і його штаб розстріляли.

Остання дефіляда

Написав: *Сук, б хор. У. Г. А.*

Команда 5-ої Херсонської Див'зії стояла в Городенці. У вечер 29. 9. 1920 р. зчинився між нашими старшинами якийсь рух. Тогож дня поїхав сотник Микитка і пор. Голота до села Ілушкова, де кватирували ґен. Краус, блаженної памяти полк. Вольф, от. ґен. бул. Льонер і сот. Ярий з булавою 2-го кінного полку. Два дні пізніше прийшли сот. Микитка і Карпат та заявили, що відїжджаємо в напрямі Заболотова. Причиною відїзду було те, що ми не маємо вже довше оставати з Армією У. Н.Р. Нашій делеґації заявив полк. Павленко, що доля Галичини вже вирішена.

За годину були готові наші вози. Ми вирушили на Ясенів, де ждав на нас 2-гий кінний полк з булавою, злучилися та приїхали в село Карлів, де залишено кінну заставу. Полк. Долуд, кмдт 5-ої Херс. Див. дізнався про наш відїзд і поїхав з от. Шепелем і 12-ма кіннотчиками нам на здогін. Наткнувшись на нашу заставу, виймив пістолю та приказав командантові застави негайно вернутися. Командант заявив, що знає тільки свою команду. Полк. Долуд вернув назад. Над ранком переправилися на і частини через Прут і в селі Княжу стали на короткий відпочинок. Дощ лив усю дорогу. Приїхали в село Джурів і там заночували Як лише на світ благословилось, зарджено збірку У ночі прибуло до нас богато частин, а саме: 2 гармати під командою сот. Зубр., перша й друга запасні бриґади з Тишковець і Чернятина, дивізійна інтендантура та стрілецька бриґада під ком. сот. Баковича. Рано вирушили до Рожнова, де і заночували. Мене приділено командантові 2-ого кінного полку за провідника. Ранком вирушило кількох старшин із кінного полку і сот. М. до Косова та зажадали, щоби польська залога Косова зложила зброю. Командант згодився та зняв заставу. Мені не хотілося довше ждати, тимбільше, що моя частина вже відійшла і я пішов у напрямі Косова. По дорозі стрінув я старшин, що вертали з переговорів, а сот М. гукнув мені, що Косів здають без бою. Я пішов дальше і побачив церкву в Старому Косові. Із бічної вулички вийшло трьох узброєних урядовців з крісами. Я гукнув на них, що Косів здається без бою. Вони повтікали. З нашого боку впав гарматній стріл, а рівночасно з тої самої вулички вийшло 7 вояків. Може 200 кроків із заду їхали до Косова два наші кіннотчики. Я стрілив до ворожих вояків, ранив одного, а другі підхопили його і утікли. Один із кіннотчиків гукнув до мене, щоби я не стріляв. Вони поїхали дальше. На закруті вулиці побачив я, що дорога забарикадована возами із сіном. У туж мить побачив я, що противник стягає кіннотчиків з коней. Я почав стріляти. Надбігла чета кінноти, яку ворог приняв скорострілом. Відділи нашої піхоти здобули Косів і заняли кільканацять вояків у полон. Ми ночували в Соколівці. Рано 28. серпня вирушили до Жабя й там переночували. Рано помашерували на Ворохту та нажаль гори перед Ворохтою вже були обсаджені. Ми вернули назад до Жабя та подались на Бистрець, бо боялися, що противник перетне нам дорогу. Того дня й половину ночі зробили ми більш, як 70 km. У Зеленім ночували та досвіта рушили на Дземброню та Явірник і задержалися під горою Стіг чи Щавник. Харчі та стріливо навантажили на коні, а гармати розсадили. Полонені торували дорогу та рубали ялиці. Під вечір опинилися всі на горі, де на полонині переночували. Через ніч кіннота перетягнула свої вози. Рано поїхав бл. п. полк. Вольф із одним старшиною до найблизчої чеської військової станиці та привіз відповідь, що ми можемо перейти до Чех. Рушили — сотня за сотнею. На боці стоїть ґен. Краус зі старшинами. Остання дефіляда.... Сотні проходять мов тіни. Ідуть бліді, потомлені, сльози на очах. Стільки жертв, стільки могил, стільки крови пролили — а все на марне. І неодин жалів, що не воложив своєї буйної голови в боротьбі за волю. Тепер мусіли ми віддати зброю чужим.

Ґен. Краус утирає одною рукою сльози, а другою здоровить сотні — а може прощає в останнє.... Кожний з нас лине думками у рідні сторони. Північ. Доходимо до першого села Луги. Стоїть перша чеська сторожа. Вітер виє немов тужить разом з нами за рідною землею. Дзень... Дзень... Дзень... падуть кріси, шаблі, баґнети, ридає військо, хлипає, прощається з вірними товаришами, що не раз стали їм у пригоді. Один Гуцул старий, сивий ридаючи цілує свій кріс і говорить мов до рідного брата:

— Крісе мій, крісе, служив ти мені, не одного ворога післав у пекло! Прощай! — вдарив до каменя та зломив його.

Т. Довган

*

* *

Он небо усміхається. Цілує сонце хмари.
Вониж попещені летять десь в далечінь.
На землю кидають надії ясну тінь
І святости веселої примари.

Вітри гуляють вільними ланами,
Милуються, цілуються з орлами.
Вітри бушують, рвуться, завивають
В далекий шлях синів пращають...

Нарис історії XIV. бриґади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Докінчення)

V. З большевиками.

Загальна мілітарно-політична ситуація дійшла власне вже в той час до дуже скрутного кульмінаційного пункту, де треба було рішитись або-або!

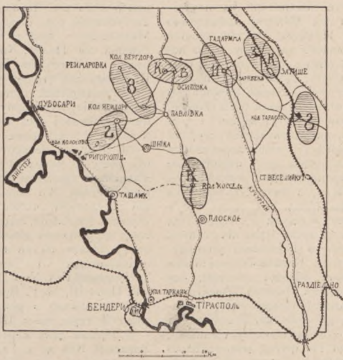
Положення на денікінсько-большевицькім фронті було просто катастрофальне. Всім відомо про страшний відворот Добровольчої Армії. Добровольча Армія Лівобережа в головній своїй силі стягнулась в своїм відвороті на Крим; фронт стояв на Перекопі. Армія Правобережа відїхала почасти з Одеси кораблями на Крим, а остання частина — арерґард Армії під кмдою ґенерала Бредова, який заняв по нас Київ, стояв під той власне час, себто в перших днях лютого, в боях на схід від Ананіїва, то є лиш кількадесять кільометрів на схід від нашого району. Тил нашої Армії, яка цофалась з району Жмеринка — Винниця, крив І-й Корпус, тоді ще найсильніша боєва одиниця нашої Армії. Однак большевики не дуже напирали на нас, головні сили кинули на відступаючу Добровольчу Армію, а це певно тому, що хотіли заскочити її ще в Одесі.

В цей критичний момент відбулась нарада воєнно політичного характеру в Одесі між заступниками Гал. Армії ґен. Микиткою і ґен. Ціріцом, заступником Добр. Армії і анґлійською місією, яка тоді власне прибула з головного штабу Денікіна. Головною темою наради було якраз пекуче питання — де подітись перед большевиками? Вислідом наради був намірений перехід до Румунії. За інтервенцією місії мали Румуни обі армії пустити на свою територію.

По нараді вернули наші відпоручники негайно до постою Начальної Кмди, себто в Бірзулю. Негайно другого дня вийшов наказ до переходу через Дністер. Район для III-го Корпусу для переходу через Дністер був призначений поміж м. Григоріополем на півночі, а Ташликом на полудні.

Перехід мав відбутись через лід, бо Дністер був тоді покритий міцною верствою леду, який надавався до переходу.

Наперед були вислані з кожної бриґади, а окремо зі штабу Корпусу старшини, які мали повідомити Румунів в дотичних районах про наш перехід, зглядно обговорити сам перехід і розміщення в перших днях на другій стороні, аж до дальших диспозицій із румунського боку. Напрям III-ого Корпусу був місто Кишинів. Оба другі Корпуси, Етап Армії і Начальна Команда переходили в районі Дубосари—Рибниця на північ від нас. Старшинам, які були вислані наперед, приділено малі відділи, які мали на місці при помочи населення приготовити перехід через лід. Дня 6-ого лютого мали рушити всі частини Корпусу з місця, а 10 і 11 мав відбутись перехід.

Період Черв. Укр. Гал. Армії. Район розташування частин III. бриґади бувшого III. корпусу

2. піхот. полк	11. піхот. полк	2. гарм. полк
8. » »	К. 3 кін. »	3. К. запас. кіш
		К Б. комда бриґади

14. Бриґада ще першого лютого перейшла вповні до кольонії Тарасова, недалеко залізниці, 10 км. на полудне від ст. Затише. Це була велика і богата кольонія, люди прихильні, хати чисті, так що довший побут був всім дуже бажаний і приємний. Цього самого дня, коли Бриґада перейшла до Тарасова, відійшов я згідно з корпусним наказом до штабу Корпусу, де дістав приділення в оператив. штабі, як другий (адютант) оперативний старшина.

5. лютого прийшов наказ переходу через Дністер. Дня 6-ого рано Бриґада рушила. Вечером прибула до українського села Осипівка, тут переночувала і на другий день прибула в кольонію Ґлiксталь. Звідти Бриґада, як було приказано, мала в м. Григоріополі перейти Дністер.

З Бриґади вислані були на Дністер пор. Формаджей і пор. Алексієвич, оба Буковинці і володіючи румунською мовою.

Однак, як відомо, мимо всяких приготувань, наказів, переговорів, пертрактацій, надій і бажань, скінчилося на нічім, себто на тім, що Румуни заборонили всякий перехід, навіть поодиноким людям, і навіть загрозили, що ужиють зброї.

Лишилось одно — остати на місці. А що далі, це ясне було кожному: або перейти до червоних, або згинути.

Ще перед опущенням міста Винниці лишилася там делеґація з тих старшин Армії, які не бачили іншого виходу з цього мертвого колеса, як лише в тім, щоб остатися і чекати на большевиків. Треба було ввійти з ними в порозуміння, треба було знайти дорогу, щоб дійти до заключення договору, який би нам був корисний і по можности відповідав нашим вимогам.

Дня 12. лютого заключено в Винниці договір, який підписали представники 12. сов. Армії, що була тоді в районі Київ—Винниця—Вапнярка і наша делеґація. Пізніше дефінітивно в Київі підписала договір осібна делеґація, чи комісія нашої Армії, в якій були заступлені всі військові галузі.

Корпус лишився назагал в тім самім районі, який осягнув був до першої половини квітня. Саме розміщення Корпусу було таке:

Штаб Корпусу в кольонії Берґдорфі, 2. Бриґада — кольонія Ґлікстель, 8. Бр. — кольонія Найдорф, 11. Бриґада — м. Захарівка, 14. Бриґ. — з початку Ґлікстель, потім Найдорф, а в кінці Гадарима. Бриґ. кавалєрія — кольонія Кассель. Артилєрія — Тарасово. Інтендантура та інші корпусні установи, які були в ваґонах — ст. Затише.

При Н. Кмді утворився негайно переходово „Червоний Штаб" з усяких комісарів, які головно рекрутувались з цих старшин, які лишилися для переговорів з большевиками в м. Винниці. Полк. Шаманек, який був Кмдтом І. Корпусу, був покликаний на начальника штабу. Ґен. Ціріца і ґен. Микитку арештовано і передано большевикам. Невдовзі по тім наспіли прикази покищо інформативного характеру щодо поведінки супроти червоних військ, щодо емблєм, прапорів, титулів, відзнак тощо. Український прапор мусів уступити червоному, укр. емблєма комуністичній пятираменнній звізді, відзнаки мали бути скинені, а замість „пан" мало увійти слово „товариш" і т. д.

Рівнож наспіли прикази, як заховуватись супроти денікінської ґрупи ґен. Бредова, який перебивався вздовж Дністра на Ямпіль з тим, щоб перейти до Поляків. Около 15. лютого переходила згадана ґрупа через Найдорф—Ґлікстель, а саме кавалєрійська бриґада ґен. Шкуро. День перед тим звела бій з большевицьким повстанчим відділом Довбенка під Павлівкою і розбила його на прах. Через ніч станули в кол. Найдорф-Ґлікстель. в Ґліксталю розташувався також один полк піхоти. Кавалєрія ця і піхота були аванґардою величезної обозної кольони, яка тягнулася на 7 верстов вздовж Дністра. Аванґарда ця ішла паралєльно до власної обозної кольони і захищала праве крило і зад цеї кольони. В ночі перед тим большевицькі частини заняли Павлівку, Осипівку, частини були і в Берґдорфі. На другий день прийшло між відступаючими Денікінцями, а наступаючою тоді в тім районі 45. сов. див. 14. сов. Армії до боїв. В тих боях брала участь і 14. Бриґада, головно артилєрія, а також і 2. Бриґада. Йшло про те, щоби Денікінців, які відступали з кол. Найдорф і околиці, не перепустити через кол. Ґліксталь. Артилєрія 14. Бриґади взяла під огонь розстрільну, яка виходила з Найдорфу і зближалася до Ґліксталю. Артилєрія з Найдорфу відповідала. Однак в короткім часі показалося, що це були большевики, які ішли на Григоріопіль, а Денікінці виминули Ґліксталь так, що відступили перед наступаючими большевиками з Найдорфу просто полями через Реймарівку на річку Ягорлик і тут тревав бій між ними, а 45. сов. див. майже до вечора. Бій скінчився тим, що большевики понесли досить великі страти, а Денікінці пішли в дальший похід. Міжтим обозна кольона ґен. Бредова безпечно переїхала на північ.

Слідуючого дня закватирувався в Ґліксталю сов. піхотний полк. Через те стало дуже тісно і 14. Бриґада перейшла коло 17. лютого до Найдорфу. Тут осталася до кінця місяця. В другій половині лютого наспів зі Штабу Армії орґанізаційний приказ. Штаб Армії в тому часі перемінився цілковито. На кмдта Армії прибув тов. Порайко, галицький русофіл з околиці Снятина, австрійський фрайтер. Начальником штабу став тов. Іванов, бувший рос. ґенерал, його заступником тов. Солодуб, а політичним комісарем Михайлик — жид з Бродів. Були і наші комісарі: бувший сот. Паліїв, Кондрацький і інші. Подібні зміни були і по Корпусах. Так на місце ґен. Крауса обняв III. Бриґ. сот. (тепер тов.) Станімір.

Орґанізаційний приказ, який наспів, приказував пореорґанізувати Корпус на взір большевицький, себто після трійкової системи. Корпус в Бриґаду, Бриґади в полки з 3 курінями.

14. Бриґ. як четверта з ряду не приходила більше під увагу як боєва формація і тому згідно з орґанізаційним приказом переформовано її в Запасовий Кіш Бриґади. Всі старшини, себто після большевицької титулятури „члени кмдного складу" і решта товаришів (стрільців, підстаршин), як також коні, вози тощо перейшли як доповнення до 8-ої Бриґади, зглядно полку. Назви частин звучали згідно з орґанізаційним приказом так: III. Червона Галицька Укр. Бриґада. 2. Червоний Гал. Укр. Полк. Кавалєр. Бриґада: 3. Кінний Полк III. Ч. Г. Бриґади. Запас. Кіш ч. 3. Артилєрію стягнено з цілої Бриґади в один полк з назвою: 3. гарм. полк. III. Ч. Г. Укр. Бриґ. і т. д.

В перших днях марта перейшла 14. Бриґ. вже як Запасний Кіш до с. Гадарини коло ст. Затише, 4 верстви на північ від неї при залізничім шляху. В Гадарині лишилась аж до відізду на північ себто на польський фронт в перших днях квітня 1920 р.

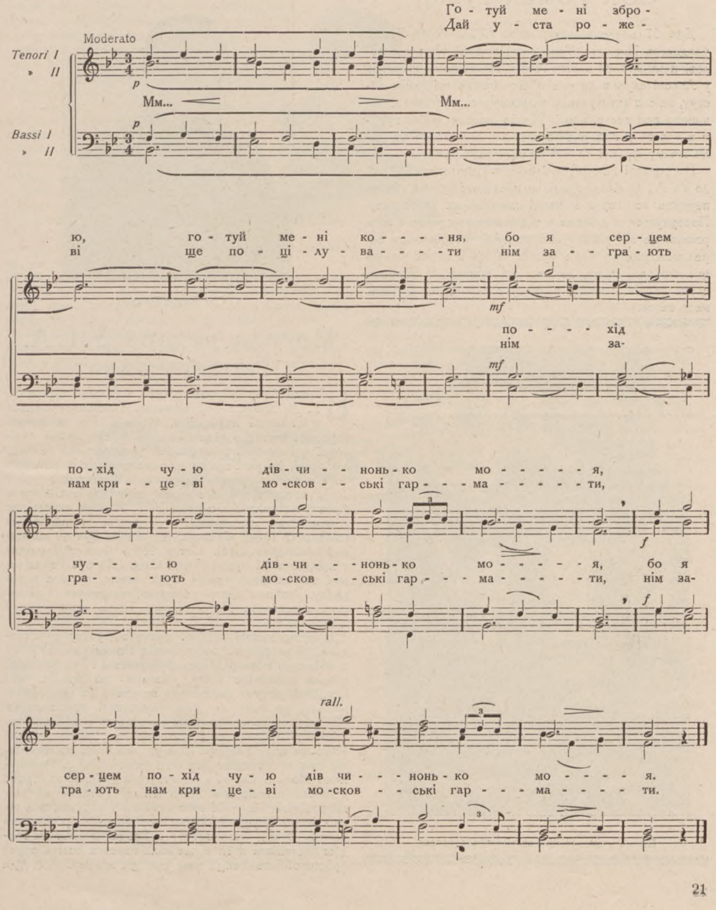
На тім уважаю нарис історії 14. Бриґ. закінченим, а зачинається тут вже історія Запасного Коша III. Черв. Гал. Укр. Бриґади. (Кінець)

Пращання

Пісня УСС. *Р. Купчинського*

На муж. хор арр. *М. Гайворонський*

Посмертні згадки

Сот. Роман Гузар

Дня 17 вересня помер сот. У.Г.А. Роман Гузар, урядовець Народної Торговлі. Покійний урод. в Завалові підгаєцького повіту 1888 р. Покінчивши ґімназію у Львові служив як однорічняк при австрійськім війську, опісля активувався залишаючись постійно старшиною при австр. армії. Підчас світової війни приймав участь у всіх жахливих боях, які велися на італійському фронті та був чотири рази ранений.

По розвалі Австрії зголосився 1 листопада 1918 р. до У.Г.А., де дістав приділ до начальної булави, з якою пережив всі гарні й важні хвилини аж до останку. Повернувши з війська з підірваними нервами і здоровлям не міг знайти спокою душі та зрівноваги серед невідрадних сірих буднів та ще в нових умовинах бюрової праці, до якої не привик. В останніх часах хворів поважно на недугу нирок, яка й доконала свого.

Сот. Роман Гузар

Під могилою чет. П. Ґардзілевича в Бродах

Могила четара У. Г. А. Ґардзілевича

В липні 1919 р. розстріляно в Бродах четара У. Г. А. Пилипа Ґардзілевича. Покійний родився в Синькові новім, пов. Радехів. По скінченню народної школи в ріднім селі, а опісля школи виділової в Радехові, покінчив Він учительський семінар в Сокалі, де як Українець римо-католик перетерпів богато переслідувань від катехита і учителів.

По повороті зі всесвітної війни з італійського фронту вступив Він в ряди У. Г. А., був якийсь час командантом жандармерії в Радехові, а пізніше як командант сотні відійшов під Львів. Був це взірцевий командант сотні. Сотня Його була тоді одною з кращих в III курині Ґрупи Схід. Де був Ґардзілевич, там команда куріня була певна, що все в порядку. Любили Його товариші, зверхники і підчинені, а особиста Його відвага скоро защепилась і в Його сотні.

В місяці травні 1919 р. дістав відпустку до Синькова, де захорів на тиф. Прихід Поляків застав Його в найвищій горячці. Покищо залишено Його на місці, а коли перейшов крізу, вивезено до Бродів. Там Покійний рішучо відмовився вступити до польського війська, що йому як римо-католикові пропоновано. Під замітом переслідування польського населення поставлено Його перед полевий суд, який засудив Його на кару смерти. Присуд виконано по тижневі від дня оголошення дня 6-го липня 1919 р. Розстріляно Його в лісі за кладовищем під пісковою горою, а опісля перенесено Його тлінні останки на військове кладовище. Могила покійного не ріжниться від всіх інших опущених могил австрійських і російських вояків. В часі мого побуту в Бродах з великим трудом віднайшов я її. Дуже мала горстка навіть серед брідської інтеліґенції знає про цю могилу. *Д. Кур.*

Полк. М. Фролів

Підчас боїв в околиці Тульчина на Вел. Україні осінню 1919 р. чулося нераз про Фролова і Фролівців, з якими доводилось мати нераз до діла українським частинам, а які славились боєвим завзяттям та справністю в партизантських наскоках.

Це був окремий партизантський загін 42-го полку Донських Козаків під командою молодого ватажка Фроліва, один з кращих боєвих відділів армії Денікіна.

Та ніхто не міг тоді передбачити, що цей самий Фролів буде колись в рядах української армії і залишить по собі не лиш славу доброго вояка, але й память одного з перших піонірів змагань за незалежність Вільного Дону.

Полк. М. Фролів

Полк. М. Фролів род. 13.XI 1897 р. в Новочеркавську, де його батько був директором ґімназії. По скінченню середньої школи та школи старшин в Новочеркавську, вийшов у 1915 р. на війну, де виявив зразу небуденний талан у військовому ділі. Після революції 1917 р. полк. Фролів приймає живу участь в творенні окремої донської армії, з якою відбуває т. зв. степовий похід урудуючи тоді скорострільною сотнею. В 1919 р. дістає призначення на помічника команданта 42-го Донського Козачого Полку, а в травні стає командантом окремого партизантського загону цьогож полку. Розвал Денікіна застає його в армії Бредова, яка перебивалась понад Дністер на захід до Польщі. Тоді то Фролов відлучується з цілим полком від Бредівців і переходить до Армії У.Н.Р., до 3. дивізії ґен. Удовиченка.

Підчас останніх боїв армії У. Н. Р. з большевиками полк Фролівців мав свою окрему сторінку в геройських починах і поруч Чорних Запоріжців являвся найзавзятішою боєвою частиною; кіннота Фроліва була справжнім пострахом для ворога.

Після війни, на еміґрації, Фролов разом з іншими козацькими старшинами взявся горяче за пропаґанду ідей Вільного Козацтва. Між іншим працював і в журналі „Вільне Козацтво“ та недостача потрібних грошевих засобів для цієї політичної праці і безупинна боротьба з єдинонеділимцями, які не могли вилікуватись з психози величі єдинонеділимої Росії путали ідейному працівникові руки на кожному кроці. В останньому часі полк Фролів не опускав ні одного українського свята, ні одних сходин еміґрації та всюди підносив вагу братерського обєднання України й Дону для кращого завтра.

Смерть прийшла для цього ідейного молодого ще, бо 33 літнього діяча, ненадійно. Він їхав до Франції, де надіявся, що полудневе сонце вилікує його з грудної недуги, та в дорозі захорів і до кількох днів помер в Літомишльській лікарні дня 11.VII. 1930.

БІБЛІОҐРАФІЯ

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ЛІТЕРАТУРА 1914—1923

Зладив *сот. Корній Купчанко*

(Продовження)

Левицький Ю.: „Техніка в світовій війні“. Опис воєнних знарядів. Видання т-ва “Просвіта“. Львів 1918.

Мишуґа Л. др.: „Похід українських військ на Київ“. (Серпень 1919). Видання „Укр. Прапору“. Відень 1920, 16⁰, ст. 27.

Назарук Осип др.: „З крівавого шляху У. С. С.“ Львів 1916.

Назарук Осип др.: „Слідами У.С.С.“ Видання Союза Визвол. України. Відень 1916; 8⁰, ст. 91, ц. 40 сот.

Назарук Осип др.: „Над Золотою Липою“. В таборах Укр. Січ Стр. Накладом Укр. Боєвої Управи. Відень 1916. 16⁰, ст. 104.

Назарук Осип др.: „Військо й політика“. Кремінець.

Назарук Осип др.: „Формальні проблєми укр. державности“. (Герб, монетна одиниця, військовий однострій і стяги). Київ.

Німчук Іван: „Українська військова орґанізація у Відні в днях перевороту“. Причинок до історії будови україн. держави в Галичині. Накладом „Укр. Прапору“. Відень-Львів 1922, 16⁰, ст. 16.

Німчук Іван: „Жалібна книга“. Поіменний спис поляглих членів У. Г. А. в визвольній війні. Вип. І. Видання „Союза Укр. Інвалідів“ Друк. Ставропіґ. Інституту. Львів 1923, 8⁰, ст. 48.

О. Б.: „Масть коней“. Заходом і накладом Держ. Секр. Військ. Справ. З друк. укр. військ. команди в Коломиї. Станиславів 1919, м. 8⁰, ст. 14.

Олійник, сотн.: „Операція в 1796 р.“ (Журдан і Моро в Германії). Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4⁰, ст. 201+мапа і схема.

Подільський, пор.: „Поняття і зміст стратеґії“. Реферат. Літоґр. (15 пр.) Видання військ. факультету Укр. Нар. Університету в таборі Стрілково, 1921, 4⁰, ст. 16.

Подільський, пор.: „Війна й політика.“ Реферат по стратеґії в 4 частинах. Видання військ. факультету

Укр. Нар. Університету в таборі Стрілково, 1921, 4⁰, ст. 89.

Полтавець-Остряниця, полк.: „Війна". Стратеґічно-політичний нарис. Зальцведель 1921, 8⁰, ст. 24. ц. 1. м. 50 фен.

Піль-ич, ґенерал: „На пильну увагу укр. старшинам". Рівне 1919.

Рафальський, підполк.: „Історія военного мистецтва" — „Наполеонівська стратеґія". Реферати. Літ. видання таборового журналу „Наша Зоря". Стрілково, 1921, 4⁰, ст. 33.

Сальський В., ґен. штабу ґенерал хорунжий: „Наші военні завдання на майбутне і военна наука". Накладом автора. Тарнів-Львів 1920, 16⁰, ст. 16.

Січарів В.: „Значіння та роля старшини в армії". Видання культ.-освіт. відділу 3-ої дивізії. Каліш 1921.

Темницький В.: „Українські Січові Стрільці". (Печатано також в памятковій книзі Союза Визвол. України. Відень 1917.) Відень 1915, 8⁰, ц. 15 сот.

Тютюнник Юрко: „Зимовий похід 1919—1920 рр." ч. 1. (політичний огляд). З документами в тексті і в додатках. Накладом вид-тва „Трембіта". Коломия-Київ 1927, 24×16, ст. 99.

Угрин-Безгрішний Микола: „Нарис історії Січових Стрільців". І. частина. Вид-во „Журавлі" ч. 1. Друкарня Х. Школьника. Рогатин-Львів-Київ 1928, 16⁰, 17×11 ст. 126+2.

Хомяк, підполк.: »Похід в 1792 р." Реферат. Літ. видання військ. факультету Укр. Нар. Університету в таборі Стрілково 1921, 8⁰, ст. 12+мапа.

Хомяк, підполк.: „Революція та інвазія". Реферат. Видання як вище. Стрілково, 1921, 4⁰, ст. 14.

Хомяк, підполк.: „Тактика заосмотрення військ німецьких". Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4⁰, ст. 42+мапа.

Хомяк, підполк.: „Збройна сила та її основи". Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4⁰, ст. 9.

Хомяк, підполк.: „Похід в 793 році"' Реферат. Видання як вище. Стрілково 1021, 4⁰, ст. 8×мапа.

Хомяк, підполк.: „Підтримання военної боездатности". Реферат. Видання як вище. Стрілково 1921, 4⁰, ст. 18.

(Далі буде)

ВІД РЕДАКЦІЇ

Редакція „Літопису Ч. К." просить усіх, хто має якінебудь світлини до історії 8. Бриґади УГА., прислати їх до Редакції для зілюстрування нарису історії цеї Бриґади, яку будемо містити на сторінках нашого журналу.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З цим числом посилаємо почтові складанки та просимо прислати ними передплату на останній чверть-рік 1930.

Залягаючих передплатників просимо вирівнати залеглу передплату обовязково, бо інакше здержимо їм дальшу висилку „Літопису".

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

ІІ. річник / Число 10. / Жовтень 1930.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві